ВЫДАННЕ АСВЕТНІКАЎ РЭСПУБЛІКІ

Настаўніцкая газета

Выходзіць з 20 снежня 1945 года | №70 (4428) СЕРАДА, 31 жніўня 1994 года | Кошт па падпісцы — 8 руб., у розніцу — 30 руб.

З ДНЁМ ВЕДАЎ!

Фотакалаж Юрыя БОНДАРАВА.

ПЕРАД ПЕРШЫМ ЗВАНКОМ

ДЗЕ ЗГОДА, ТАМ І ЛАД,

альбо ЯК У НЕГАРЭЛЫМ СТАРАЯ ШКОЛА СТАЛА НОВАЙ

У настаўнікаў і вучняў другой Негарэльскай сярэдняй школы Дзяржынскага раёна сёлета вялікая радасць — новы навучальны год яны пачнуць у светлых, добра абсталяваных класах. Пасля капітальнага рамонту школу не пазнаць: тут змянілася ўсё — ад плінтуса да колеру будынка. За сваё больш чым саракагадовае існаванне школа рамантуецца першы раз, калі не лічыць штогадовы касметычны рамонт. Калі б сёлета не атрымалася гэтае пераўладкаванне, вельмі хутка школу трэба было б зачыняць з-за аварыйнага стану.

Цяпер жа мясцовыя жыхары ласкава завуць яе "новай" старой школай.

Унікальны па сваім аб'ёме рамонт быў зроблены дзякуючы ініцыятыве і руплівасці дырэктара П. Т. Мельнікава менш чым за два месяцы і абышоўся больш чым у паўмільярда беларускіх рублёў. Прызвычаеныя за доўгія гады да валакіты будаўнікоў, настаўнікі, шчыра кажучы, не разлічвалі на такое хуткае завяршэнне рамонту. МПМК-190 Дзяржынска працавала без збояў. Начальнік І.Сухадольскі прыязджаў на будаўніцтва 2—3 разы на тыдзень, прараб І.Барoдзіч рабіў усё, каб школа была адрамантавана ў тэрмін.

У школе зроблены новы дах (ранейшы ўвесь час працякаў), заменены ўсе дзверы, 15 акон, падбіта столь, у калідоры і ў большасці класаў наслана падлога...

Мы хадзілі з дырэктарам Пятром Трафімавічам Мельнікавым па адрамантаванай школе, і ён хуценька расчыняў дзверы пакояў:

— Вось актавая зала. Тут, бачыце, зрабілі новую сцэну (ранейшая была дзіравая). А рашоткі на вокнах таму, што тут мы абсталявалі камп'ютэрны клас. Але сёлета, пасля рамонту, знайшлі для камп'ютэраў новае памяшканне. Актавую залу зможам цяпер выкарыстоўваць па прызначэнні.

— Замест былой кухні — прэпаратарская. — Новы кабінет для дырэктара.

— А вось гардэроб. Літаральна за два тыдні будаўнікі на голым месцы поўнасцю зрабілі гэтую пабудову. Цяпер дзеці змогуць тут распранацца і пераабувацца.

Задаволены Пётр Трафімавіч. Пасля рамонту школа — як новая. Без змен ва ўсім будынку засталося толькі адно памяшканне — бібліятэка. Сюды дзеці будуць прыходзіць не толькі па кнігі, але і як у своеасаблівы музей. Яны памятаюць, што пад бібліятэку некалі аддалі самы лепшы пакой.

На жаль, я не бачыла школу напярэдадні рамонту, але тое, што змагла ўбачыць цяпер, мяне ўразіла. Я сустрэла настаўнікаў, якія падчас рамонту ў запэцканых фарбай халатах рабілі пасільную працу. Іх твары свяціліся шчырай радасцю. Яны бачылі ўвесь працэс перабудовы і рамонту сваёй школы і справядліва ацэньваюць маштаб пераўтварэнняў.

У рамонце школы прымалі ўдзел і вучні старэйшых класаў. Я спытала ў хлопцаў, якія спрытна арудавалі рыдлёўкамі, ці не шкада апошнія летнія дзянькі праводзіць за працай на школьным двары.

— Для сябе ж працуем, — юнак з неразуменнем паглядзеў на мяне. І ўжо зусім па-даросламу дадаў: — Якімі б мы былі гаспадарамі гэтай школы, каб не дапамаглі яе будаўніцтву?

Сёння — апошні дзень канікул, але і ў другой Негарэльскай сярэдняй школе, мабыць, як і ўсюды, сабраліся вучні на ўрачыстую лінейку. А заўтра пачнуцца заняткі. І, безумоўна, ва ўтульных, светлых класных пакоях ахвотней будзе працаваць і настаўнікам, і вучням.

Галіна СІДАРОВІЧ.

У МІНІСТЭРСТВЕ АДУКАЦЫІ

29 жніўня віцэ-прэм'ер Рэспублікі Беларусь Віктар Ганчар на афіцыйным пасяджэнні супрацоўнікаў апарату Міністэрства адукацыі абвясціў указ прэзідэнта аб назначэнні міністрам адукацыі Васіля Стражава, які да апошняга часу быў намеснікам міністра адукацыі.

Віктар Ганчар падкрэсліў, што новаму міністру прыйдзецца працаваць у складаных умовах, калі павышаецца персанальная адказнасць за прынятыя рашэнні і адданасць распараджэнні. Віцэ-прэм'ер адказаў на пытанні супрацоўнікаў апарату Міністэрства адукацыі, заклікаў да добрасумленнай і якаснай працы ў імя дабрабыту беларускага народа і прагрэсу ў адукацыі і навуцы.

Віктар ЛУЧАНКАЎ.

ВІНШУЕМ З НАЗНАЧЭННЕМ!

Міністр адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь СТРАЖАЎ Васіль Іванавіч

Стражаў Васіль Іванавіч нарадзіўся ў 1944 годзе. Рускі. Скончыў у 1961 г. СШ №22 Мінска з залатым медалём, потым у 1966 г. — фізічны факультэт Белдзяржуніверсітэта і ў 1969 г. аспірантуру пры Інстытуце фізікі АН Беларусі. Доктар фізіка-матэматычных навук, прафесар.

У 1970 — 1972 гг. працаваў у Інстытуце фізікі Акадэміі навук: старшым інжынерам-канструктарам, малодшым навуковым супрацоўнікам.

У 1972 — 1975 гг. — вучоны сакратар аддзялення фізіка-матэматычных навук АН Беларусі. У 1975 — 1978 гг. — інструктар аддзела навукі і навучальных устаноў Мінскага абкама КПБ.

У 1978 — 1980 гг. — загадчык аддзела навукі і навучальных устаноў Мінскага гаркама КПБ. З красавіка 1980 г. загадчык кафедры Беларускага інстытута механізацыі сельскай гаспадаркі. Са жніўня 1988 г. працуе ў Міністэрстве адукацыі: намеснікам начальніка Галоўнага ўпраўлення вышэйшай адукацыі і навукі, начальнікам Галоўнага ўпраўлення вышэйшай школы, намеснікам міністра.

ЖНІВЕНЬСКАЯ РАДА

"ЁСЦЬ НА КАГО РАЎНЯЦЦА"

Нетрадыцыйна правялі сваю традыцыйную жнівеньскую нараду настаўнікі Маладзечанскага раёна. Перад размовай, якая праходзіла ў форме "круглага стала" і каб задаць ёй творчы, сур'ёзны тон, для іх спачатку на сцэне Палаца мастацтваў быў паказаны музычны спектакль "Усміхніся, прынцэса", пастаўлены па матывах народных казак, у прыватнасці, адной з іх — "Царэўна Несмяяна". І зрабілі правільна. Гэтая сучасная казка-спектакль адразу настройвае на сур'ёзную размову, бо закранае праблемы, якімі мы жывём сёння, накіравала на творчы лад і добры настрой. Так, так, гэта не проста словы. Я адчула гэта ў зале па апладысментах і эмацыянальных вокліках настаўнікаў.

— Які ўсё ж, які маладзец! — некалькі разоў пачула я ад настаўніц, што сядзелі побач. І ў думках з ёй пагаджалася. А сама ўспомніла спектакль, які паглядзела апошнім разам з прафесійнай сцэны. На "Царэўне" спектаклі той асалоды, якую адчула ад дзіцячай творчасці, тады не мела. "Сухі" прафесіяналізм не зачапіў "барэ за сэрца". У ім гублялася вера ў тое, аб чым гаварылася са сцэны. А тут галоўныя ролі выконвалі дзеці. За іх шчырасцю і непасрэднасцю адчувалася хваляванне, бачыліся невялікія накладкі, "прафесійныя недарэчнасці". Але ўсё гэта было так зразумела, даравальна, адыходзіла на другі план, а ў той момант думалася аб адным: хто тыя дзеці, вучні якой школы і хто з імі так плённа працуе?

Я сустрэлася з рэжысёрам гэтага вучнёўскага калектыву Яўгеніяй Аляксандраўнай Чабароўскай. Ваш спектакль, сказала я ёй, стаў сёння, 25 жніўня, сапраўдным падарункам для ўдзельнікаў жнівеньскай нарады. Ён натхняе, але галоўнае тое, што настаўнікі ўбачылі тут калектыўную працу — працу вучняў і працу настаўніка. Пасля спектакля я пачула ад адной настаўніцы-сельскай-школы песімістычнае: маўляў, "пры ўсім нашым жаданні, у нашай школе такога відовішча не зробіш". Чаму?

Чаму ў Хажоўскай сельскай сярэдняй школе можна, а ў другіх — не, пры ўсім жаданні? Адказ просты. Гэты цуд адбываецца тады, калі ёсць настаўнік, які не толькі любіць мастацтва, сцэну, песню, слова, але галоўнае — дзяцей, які ведае іх псіхалогію, разумее іх, карпатліва, цярпліва і настойліва працуе з імі, любіць іх.

Для Хажоўскай сельскай школы такім чалавекам стала Яўгенія Аляксандраўна Чабароўская. Па — першае, не магу ўстрымацца, каб не сказаць пра галоўнага: гэта вельмі абаяльная і прыгожая жанчына. Я не бачыла яе на сцэне, але затое бачыла як "артыстаў". І ўсё стала зразумела. Акрамя таго, што Яўгенія Аляксандраўна — тэатрал, рэжысёр, артыст, яна яшчэ і педагог, псіхолаг (педагагічны стаж — дваццаць чатыры гады). У Хажоўскай школе яна — намеснік дырэктара па эстэтычным выхаванні. З ёй мы доўга размаўлялі.

Яўгенія Аляксандраўна расказала, якім гарачым (у прамым і ўскосным сэнсе) было для іх мінулае лета. Неадназначна выступалі са спектаклем у райцэнтры, напрыклад, у дзень выпускнікоў Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Усе артысты з'яўляюцца ўдзельнікамі ўзорнага фальклорнага ансамбля песні і танца, які існуе ў школе вось ужо пяць гадоў. Амаль усе дзеці валодаюць навыкамі ігры аб некалькіх музычных інструментах.

— А хто такія прыгожыя касцюмы вам шые? — не стрымалася я з пытаннем. — Так, вы дагэтуль густ.

— Сам! — пачула ў адказ.

Вось усім нам падстава для роздуму. Колькі раз мы ў такіх сітуацыях чакаем, што нехта за нас зробіць, а рукі, магчыма, ёсць. Каб не прамінуць, што мы рыхтуем, спатрэбіцца малое падрастаючым пакаленні? Няўжо так? Усё ў нашых руках, памятайма. Толькі ў нашых.

Галоўнае сёння — сумленна рабіць сваю справу. Да гэтага заклікаў настаўнікаў загадчык Маладзечанскага раёна Вацлаў Аўгусціновіч Рушлевіч.

— Якія толькі выпрабаванні не выпала на нашы турботныя жыцці, — сказаў ён. — Можа стрымліваць надзея, што хутка мы выйдзем на дарогу фабрыка, рухнуць дом, будучых прымачы пакалення, калі на культ існуе Змяя, вечна будуць жыць школа, настаўнік і вучань.

У размове за "круглым сталом" прынялі ўдзел прадстаўнікі тых навучальных устаноў настаўнікаў раёна, якія ў мінулым навучальным годзе трымалі творчыя справаздачы аб сваёй дзейнасці. Гэта 8 сярэдніх і 9 базавых школ. Такая павялася практыка ў раёне — пэўная колькасць калектываў штогод трымае творчыя справаздачы. І, як правіла, падкрэсліў загадчык райана, абсалютная большасць школ вытрымлівае "экзамен" на добра і выдатна, бо ў кожнай сельскай школе — свой твар, свае дасягненні. Дзяліліся вопытам. Не было гучных слоў. У выступленнях іх ад сэрца.

Першымі слова ўзялі "дашкольнікі". Ала Гендзьеўна Клочнік падзялілася вопытам работы калектыву Радашковіцкага дзіцячага садка керамічнага завода, які працуе ў два дзесяці год: — Нікто не вучыць бацькоў, як выхоўваць сваіх дзяцей. Гэта робім мы. Наш сад—цудоўная падтрымка сям'і. Мы ствараем ўмовы для гарманічнага развіцця асобы, ве творчых задаткаў. Дзеля гэтага ў дзіцячым садзе створаны тры гурткі: гурток па вывучэнні англійскай мовы, драматычны гурток і вакальны гурток "Купалінка". Асаблівы ўхіл робім на адраджэнне фальклору. Рыхтуем з дзецьмі такія святы, як Гуканне вясны, Каляды, Вечаркі, Кірмашы. І кожны год па новаму сцэнарыю. Лічым, што менавіта фальклор дае магчымасць з маленства прышчапіць дзецям любоў і павагу да беларускага слова, да роднай прыроды, да бацькаўшчыны. Адначасова гэта і найлепшая агітацыя да бацькоў. Бо ім сёння таксама трэба вучыцца, пазнаваць свае карані, размаўляць па-беларуску і прывіваць ім, як і іх дзецям, любоў да нацыянальнага. А для гэтага ў садзе створана адпаведнае прадметнае асяроддзе. Гурты афармлены ў нацыянальным стылі: пано з саломкі, дрэва, ільну. Збіраюцца прадметы традыцыйнага побыту: вышыўкі, саламяныя, ільняныя, вырабы з лазы. Ёсць у садзе свая "беларуская хата", дзе стаяць самаробныя ложкі, стол, драўляныя лавы. Заняткі з дзецьмі па азнаямленні з дзіцячым вакальна-драматычна мастацтвам праводзіцца ў "беларускай хаце", а таксама забавы "У госцях у бабулі Васіліны", занятні па мастацкай літаратуры. Такім чынам адраджаюцца мова, абрады, традыцыі.

Апошнія гады ў гэтым дзіцячым садзе захаваны на назіранні, каля выхавацелі, навіцы выхаваўчую працу: працавалі зводзіць дынамічнасць нервова-псіхалагічнага развіцця дзіцяці. Дыягнастычнае абследаванне дазваляе вызначыць узровень развіцця асобных псіхічных працэсаў дзіцяці: памяці, мыслення, вобразных уяўленняў. Абследаванні дапамагаюць выхавацелям выбудоўваць індывідуальную праграму развіцця кожнага дзіцяці і ў адпаведнасці з вынікамі праводзіць карэкцыйную работу.

Аб "пачаткоўцы" слова мела настаўніца Маркаўскай сельскай школы Алена Пятроўна Баранава. У гэтай школе пачалі на дапамогу этычную граматыку, якая для на сацыяльна магчымасць без праграм. З задавальненнем дзеці апісваюць правіламі ўзаемін паміж дарослымі і дзецьмі, кіравацца добрымі адносінамі.

— Калі вы хочаце, каб вашы дзеці выраслі добрымі, чулымі, спагадлівымі, — парала калегам А. Баранава, — паклічце на дапамогу этычную граматыку і ад гэтага атрымаеце вялікае задавальненне, і не толькі вы, але і вашы дзеці.

Прадстаўляла на нарадзе свой вопыт Палачанская сярэдняя школа, дзе выхоўваюць вучняў на фальклоры і вучаць асабіста пані на... і... ўсё... дзяцей на... Пра свае справы сваім калегам расказаў намеснік дырэктара Іван Уладзіміравіч Адамейка.

Творчымі здабыткамі педагагічнага калектыву Турэц-Баярскай школы падзяліўся Павел Іванавіч Бацько. "Школа вока: нам і заўтра" — такія словы былі выказаныя ўдзельнікамі Лебедзеўскай сельскай Савета. Пэўныя зрухі ў навучанні і выхаванні набылі педкалектывы Засковіцкай, Лебедзеўскай, Бенінскай, якіх вышэй названай Турэц-Баярскай, а таксама Насілаўскай, Раёўскай, Харытонаўскай, Груздаўскай, Аляхновіцкай, Гарадзілаўскай школ. Сёння ёсць на каго раўняцца маладым настаўнікам, тым, хто па размеркаванні прыехаў працаваць на Маладзечаншчыну і з першага вераснія прыступіць да сваёй самастойнай працы.

Святлана БЕНЬ.

ПЕРАД ПЕРШЫМ ЗВАНКОМ

КОЛЬКІ КАШТУЕ ВУЧАНЬ?

Клопаты, што папярэднічаюць новаму навучальнаму году, заўсёды выклікаюць шмат розных эмоцый і пачуццяў. Вельмі прыемна глядзець на тварах першакласнікаў, прагных да вучобы. Ах, як марудна бяжыць час, дзе там восень! Дзеці большыя таксама рады ёй: хто з радасцю, хто з сумам. І ў бацькоў — новы навучальны год. Гэта ж трэба клапаціцца пра адзенне, абутак, сшыткі і алоўкі для сваіх дзяцей. Давайце паспрабуем разам з імі прайсціся па мінскіх магазінах.

Ці многа грошай у вашай кішэні? І хто ў вас: хлопчык ці дзяўчынка? Нават калі вы хочаце купіць адзенне наперад, лепш узяць дзіця з сабой. Па-першае, рэч, каб сабе і на тры разы прымераць, павінна добра глядзецца на дзіцячай постаці. На-другое, калі ёсць выбар, то купіце малому той фасон, які яму больш падабаецца. У рэшце рэшт насіць не вам, а яму, прычым кожны дзень.

Спачатку зойдзем у дзявочы аддзел усім вядомага ГУМа. Форменная школьная сукенка для дзяўчынкі каштуе 7,5 тысячы рублёў. Да таго ж фірма-вытворца ўжо каторы год не вырабляе мадэлі, большыя за 42 памер. Калі ж вашая дачка-акселератка перарасла равеснікаў і мае патрэбу ў рэчах большага памеру, то ад школьнай сукенкі, параўнальна таннай і вельмі практычнай, яна будзе вымушана адмовіцца. Можна з гэтай нязручнасці атрымаць пэўную выгоду: узбройце дачку напарсткам і ножніцамі і прапануйце перашыць сукенку. Хутчэй за ўсё ў яе нічога не атрымаецца, але не выключана прабуджэнне ў вашай дачкі швацкага таленту.

Нават калі ваша дачка носіць сукенку малога памеру, праблема выбару формы ўсё роўна застаецца. За тыдзень да 1-га верасня, калі я наведала галоўны сталічны магазін—ГУМ, у продажы былі сукенкі толькі адной мадэлі 36 памеру.

Я суцяшала сябе надзеяй, што прадпрымальныя мамы купілі школьную форму яшчэ з вясны. Большасць, мабыць, так і зрабіла. Але ўвесь час жанчыны падыходзяць да прадаўцоў і пытаюцца, дзе і калі можна набыць дачцэ сукенку.

Чорныя і белыя фартухі каштуюць таксама каля 7 тысяч рублёў. Тут асартымент яшчэ бяднейшы, а попыт пакуль вельмі вялікі.

Амаль тая ж карціна ў аддзеле хлапчуковага адзення. У продажы толькі школьныя касцюмы малых памераў, кошт якіх перавышае 19 тысяч рублёў. У джынсах сына ў школу не адправіш, а пашыць касцюм у атэлье абыдзецца вам у 43—45 тысяч рублёў (з вашай тканінай).

Калі ў магазін завозілі школьныя касцюмы, не памятаюць нават прадаўцы. Так даўно гэта было.

І ўсё ж такі замест фарменнага касцюма ці сукенкі школьнік можа апрануць якое іншае адзенне (балазе, да знешняга выгляду дзяцей стаўленне больш-менш лаяльнае). А вось босы ў школу не пойдзеш. Абутку ж у магазінах нямала. Туфлі для хлопчыкаў і дзяўчынак айчыннай вытворчасці каштуюць недзе каля 8 тысяч рублёў. З таго часу прайшло некалькі месяцаў, і коштаў, відома, ужо іншы.

Такім чынам, каб адправіць дзіця ў школу, патрэбна патраціць каля 30—35 тысяч рублёў. Сюды ж дадаць кошт маечак, шкарпэтак і панчох, усіх 45 тысяч набярэцца.

А якую зарплату атрымоўваюць сёння бацькі? Нямногім большую. Так што ладзьце сабе месячны пост, і з гэтым праходзіце ў школу. Яшчэ прылічваць месяц вашы апошнія малыя смела хадзіць у форме. А потым (што ж зробіш?) трэба будзе зацягваць папругу і ўзяць напаўсякання, зэканоміць грошы на бацькі ці на паліто. А калі ў сям'і не адно дзіця?

У пошуках адзення мы амаль зусім забыліся пра прылады, што патрэбны дзецям для якаснага навучання. Паспрабуем яшчэ падлічыць, колькі каштуе партфель школьніка з усім змесцівам. Па-першае, сам партфель (сумка, ранец)—15900 рублёў. Заўважым, выбару няма—купляць трэба тое, што ёсць. Я на хвілінку ўявіла сабе, што ўсе дзеці раптам выйшлі на вуліцу з аднолькавымі брудна-блакітнымі сумкамі за плячыма, і стала вельмі сумна. Пры нашым асартыменце тавараў дзеці павінны быць як блізняты. Схіляю галаву перад мамамі, якія, дзякуючы сваёй прадбачлівасці, недзе—прадпрымальнасці, робяць сваіх дзяцей такімі непадобнымі адно на другое.

Назаву яшчэ некалькі цэн — на школьны рыштунак: дзённік — 963 рублі, альбом для чарчэння—980 рублёў, альбом для малявання—895 рублёў, самая простая гатавальня—4670 рублёў, пенал з адпаведным напаўненнем—каля 2000 рублёў. Палічым яшчэ сшыткі, ручкі, абгорткі для кніг—атрымаецца 25 тысяч рублёў. Мая матэматыка вельмі простая: я пастаяла каля касавага апарата ў аддзеле "Канцылярскія тавары" і паназірала за пакупнікамі.

Вось і падлічым. Каб адправіць дзіця ў школу, толькі да дня 1-га верасня бацькам трэба выкласці з кішэні больш як 70 тысяч рублёў на адно дзіця. А мамы ведаюць, год навучальны пачнецца, тут жа стануць патрэбны новыя сшыткі, кардон, каляровая папера і многае-многае іншае.

Мы не казалі пра спартыўную форму, спадзеючыся, што тапачкі, трыко і трусікі з маечкай ёсць у кожнага дзіцяці (калі няма—гэта яшчэ 2 тысячы рублёў). Яшчэ летась выдомыя былі выпадкі, калі дзеці не хадзілі на ўрокі фізкультуры з-за таго, што не мелі формы.

Вось і кажыце пасля ўсяго гэтага, што адукацыя ў нас бясплатная. Паспрабуйце пасля прыведзеных лічбаў даказаць людзям, што памяншэнне нараджальнасці—гэта бяда для краіны.

Заўтра пачынаецца новы навучальны год, новыя клопаты чакаюць нас, але і новыя радасці. Кожная пяцёрка дзіцяці—маленькае сямейнае свята. Будзем помніць: нашы цяжкасці не павінны адцягваць увагу дзетак, ад іх найгалоўнейшай справы—вучобы. Няхай будзе ў іх усё добра!

У магазін хадзіла
Галіна СІДАРОВІЧ.

КАБ ШКОЛА БЫЛА ХРАМАМ. . .

Два гады таму мне давялося пабываць на Старажоўскім рынку ў Мінску. З нагоды пакупкі папугая. Было гэта папярэдадні навучальнага года. Здзівіла колькасць дзяцей (у большасці — хлапчукоў), якія прадавалі школьную форму — былую ў карыстанні, але вымытую і адпрасаваную. Тады новая форма была параўнальна таннай і асаблівым попытам старыя рэчы не карысталіся. Сёлета ж наадварот...

Таму дачка маёй добрай сяброўкі, якая не ўмее "круціцца", пойдзе ў першы клас у ношанай форме. І з партфелем майго сына, які я падарыла ёй гады чатыры таму "на цацкі". А тут, на табе, згадзіўся. Але гэта яшчэ паўбяды. Наташа (маці) вельмі хвалюецца, што малая трапіла ў "сярэдні" клас. І ніякія мае пераканання адносна карысці дыферэнцыяцыі навучання яна слухаць не хоча. А ўрокі Каця будзе рабіць у маленькім куточку аднапакаёвай кватэры, за маленькім столікам. Таму што пісьмовы стол стаў сёння прадметам раскошы, ды няма дзе яго і паставіць. Добра, калі ўсе гэтыя "мінусы" перавесяць розум і талент першай настаўніцы і дзіця будзе ляцець у школу, як на крылах, а калі не...

Зараз стала вельмі модным аддаваць дзяцей у класы з рознымі ўхіламі, гімназіі, ліцэі. Я была ў такіх установах. Сапраўды, дзіця атрымае там вельмі добрую адукацыю. Але ж можа ёсць сэнс падумаць не пра свой уласны прэстыж (не сакрэт, што часта бацькі жадаюць увасобіць у дзецях свае нязджзейсненыя мары), а пра здароўе дзіцяці, яго захапленні, немагчымасць рэзка пераходзіць ад бесклапотнага існавання ў дзіцячым садзе і дома да сур'ёзнага жыцця, што завецца школьным? Адным словам, сем разоў адмерай. Менавіта я, напрыклад, ні разу за шэсць гадоў не пашкадавала, што маё дзіця вучыцца ў звычайнай школе. І развіваць яго захапленне жывапісам мы пачалі пасля дзесяці гадоў, калі нашы і яго жаданні супалі.

Зараз многа пішуць і спрачаюцца па так званай праблеме экспрэс-снеданняў. Маўляў, трэба раздаць грошы малазабяспечаным сем'ям. Я не супраць гэтага, але хай тады мой сын у любы момант зможа ў школьнай сталовай купіць сабе сасіску з якой-небудзь салатай ды гарбату з булачкай. Як было гэта ў нашы школьныя гады.

І галоўнае. У рэшце рэшт не пойдуць нашы дзеці ў школу голымі. Хто ў новым, хто ў крыху паношаным. І на сшыткі з алоўкамі грошы знойдзем. Хочацца, каб школа была для нашых дзяцей светлым храмам, каб настаўнікі заўсёды заставаліся Настаўнікамі, каб дзеці нашы былі добрымі і вясёлымі вучнямі.

Ала ШАЎЦОВА.

А ПРАБЛЕМЫ ЗАСТАЛІСЯ

Да новага навучальнага года ўсе школы нашага раёна практычна ўжо гатовы. Я хачу падкрэсліць, што з-за адсутнасці неабходнага фінансавання ў гэтым годзе мы не маглі весці капітальны рамонт школьных будынкаў, а правялі толькі бягучы, без чаго нельга абысціся. Поўнасцю гатова кацельная гаспадарка, аднак палівам школы забяспечаны пакуль крыху больш як на дваццаць працэнтаў. Няма сродкаў на яго закупку.

Ва ўсе школы ў неабходнай колькасці завезены падручнікі. Раён укамплектаваны кадрамі педагогаў, акрамя двух настаўнікаў замежнай мовы. Ідзе падрыхтоўка да адкрыцця школы-сада ў вёсцы Чурылава. Там ёсць пачатковая школа і дзіцячы сад калгаса "1-е Мая", якія знаходзяцца пад адным дахам, цяпер загадчыца гэтай школы адначасова будзе кіраваць і дзіцячым садам. Калгас бясплатна перадае будынак гэтай школы і дзіцячага сада на баланс раёна.

Такая форма функцыяніравання школы-сада тут з'явілася яшчэ ў мінулым годзе. Летась ужо функцыяніравалі аб'яднаныя пачатковая школа-сад у вёсцы Стрыжава і пачатковая школа-сад у пасёлку льнозавода, якія таксама знаходзяцца пад адным дахам. У раёне створаны пазабюджэтны фонд падтрымкі дашкольных устаноў.

У новым навучальным годзе ў Бешанковічах уступіць у строй будынак дзіцяча-спартыўнай школы: у ёй завяршаюцца аддзелачныя работы.

Вядзецца будаўніцтва новай сярэдняй школы. Але работы тут ідуць марудна не хапае сродкаў.

Уладзімір КУХТО,
намеснік загадчыка Бешанковіцкага раённага аддзела адукацыі.

Тэлебачанне на ўроку

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА
РАДКІ, АПАЛЕНЫЯ ВАЙНОЙ (ВАЕННАЯ ПАЭЗІЯ А. КУЛЯШОВА)

1, 2 верасня 11-ы клас

Пачынае размову вядомы беларускі паэт Мікола Аўрамчык гаворкай пра значэнне творчасці Аркадзя Куляшова перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Прыводзяцца факты з біяграфіі паэта. Падаюцца ўспаміны народнага паэта Рэспублікі Пімена Панчанкі пра сяброўства з А. Куляшовым, пра іх творчае супрацоўніцтва.

Значная частка перадачы прысвечана паэме "Сцяг брыгады". Зазначаецца, што сюжэт яе пабудаваны як дзённік вандраванняў герояў па дарогах вайны. Даецца характарыстыка герояў. Падкрэсліваецца мастацкая вартасць паэмы.

Расказваецца пра тое, што Аркадзь Куляшоў адным з першых загаварыў пра небяспеку новай вайны. Тэма вайны з'яўляецца ў яго творчасці ўжо ў 1930 годзе ў паэме "Крыўда", затым у паэме "Хлопцы апошняй вайны" (1940) і ў шматлікіх вершах, сярод якіх "Ранак", што выйшаў з-пад пяра паэта таксама ў 1940 годзе. Аўтар падкрэслівае і дар прадбачання паэта, і якасць гэтага дару—вялікую сілу паэтычнага ўяўлення.

На фоне шматлікіх фатаграфій А. Куляшова ў выкананні артыстаў беларускіх тэатраў гучаць яго паэтычныя радкі.

Аўтар перадачы—журналіст В. КУЛЯШОВА.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫЯ ПІСЬМЫ МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ ДА НОВАГА НАВУЧАЛЬНАГА ГОДА

ФІЗІЧНАЕ ВЫХАВАННЕ

У адпаведнасці з Законам "Аб фізічнай культуры і спорце" і загадам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 3.12.93 г. №324 "Аб пераводзе агульнаадукацыйных школ на новы змест адукацыі" ў 1994 — 95 навучальным годзе фізічнае выхаванне навучэнцаў усіх тыпаў навучальных устаноў павінна ажыццяўляцца не менш як тры разы ў тыдзень на працягу перыяду навучання. Пры гэтым змест навучальна-выхаваўчага працэсу рэгламентуецца Комплекснымі праграмамі фізічнага выхавання вучняў 1—4 і 5—11 класаў (Мінск, 1992 г.), зацверджанымі Міністэрствам адукацыі ад 12.08.93 г. №259.

Прадмет "Фізічнае выхаванне" па сваёй сутнасці ўніверсальны. Таму пры распрацоўцы гадавога плана па новых праграмах трэба ўважліва паставіцца не толькі да патрабаванняў да ведаў, рухальных уменняў і навыкаў, але і развіцця фізічных якасцяў. Па меры неабходнасці выкладчык можа пашырыць пэўныя раздзелы або паглыбіць іх змест за кошт матэрыялу наступнага класа (апераджальнае навучанне).

Кожны настаўнік распрацоўвае планы з улікам умоў правядзення заняткаў, наяўнасці і стану спартыўнай базы, абсталявання і інвентару, традыцый школы і інтарэсаў вучняў, іх узроўню фізічнай падрыхтаванасці. З адпаведнай дакументацыі ў настаўніка (у тым ліку і настаўніка пачатковых класаў) павінны быць:

— гадавы і чацвяртныя планы размеркавання навучальнага матэрыялу;

— план-канспект урокаў.

Плануючы навучальны матэрыял, пажадана прытрымлівацца наступнай паслядоўнасці:

а) пастаноўка агульных задач на навучальны год для канкрэтнай паралелі класаў;

б) вызначэнне раздзелаў гадавога плана і фарміраванне зместу кожнага раздзела з базавага і варыятыўнага кампанентаў комплекснай праграмы;

в) размеркаванне навучальнага матэрыялу па чвэрцях і пастаноўка канкрэтных задач на кожную чвэрць;

г) паўрочнае планаванне навучальнага матэрыялу ў наступнай паслядоўнасці:

1. Веды, уменні і навыкі;
2. Развіццё рухальных якасцяў;
3. Кантроль і дамашнія заданні.

Звяртаем увагу педагогаў на тое, што ў патрабаваннях да рухальных уменняў і навыкаў для вучняў 5—11 класаў адсутнічаюць практыкаванні па лёгкай атлетыцы, бо ўсе асноўныя лёгкаатлетычныя практыкаванні вывучаюцца ў 1—4 класах, а далей толькі ўдасканальваюцца. Таму пры планаванні навучальнага матэрыялу неабходна выкарыстаць бегавыя, скачковыя і кідальныя практыкаванні з раздзела праграмы "Сродкі па выбары для развіцця фізічных якасцяў".

Патрабаванні да вучняў пачатковых класаў крыху адрозніваюцца ад агульных. У 1 класе і ў першым паўгоддзі вучні 2 класа не атэстуюцца. Разам з тым для павышэння актыўнасці дзяцей на ўроках і падтрымання цікавасці да заняткаў фізкультурай іх можна ацэньваць па занятым месцы сярод аднакласнікаў, па ступені паляпшэння індывідуальных вынікаў у розных практыкаваннях і да т.п. Такія ацэнкі павінны заўсёды насіць стымулюючы характар.

Аптымальным варыянтам з'яўляецца правядзенне ўрокаў фізвыхавання ў рэжыме тыдня праз дзень. Напрыклад, панядзелак, серада, пятніца або аўторак, чацвер, субота. Недапушчальна правядзенне ўрокаў на працягу трох дзён запар. Там, дзе ўрокі носяць спараны характар, пажадана планаваць і праводзіць іх з інтэрвалам у 1—2 дні. Напрыклад, панядзелак — серада, аўторак — пятніца.

З павелічэннем колькасці ўрокаў фізвыхавання рэзка ўзрастае амартызацыйная нагрузка на спартыўнае забеспячэнне. Таму педагогам і адміністрацыі трэба строга прытрымлівацца правілаў бяспекі заняткаў, пастаянна сачыць за спраўнасцю абсталявання і інвентара (асабліва нестандартнага), не дапускаць траўманебяспечных сітуацый.

Рэкамендуецца планаваць і праводзіць заняткі фізкультурай пераважна на свежым паветры з выкарыстаннем натуральных прыродных умоў — лесапаркавых зон, лясных масіваў, сквераў, маршрутаў здароўя і да т.п.

Неабходна захоўваць санітарна-гігіенічныя патрабаванні. Пасля кожнага ўрока спартыўныя залы павінны праветрывацца. На працягу дня не менш як два разы трэба рабіць вільготнае прыбіранне памяшканняў, дзе праходзяць заняткі. Вучні абавязаны займацца ў спартыўнай форме, якая б адпавядала ўмовам надвор'я. Яе (асабліва абутак) трэба выкарыстоўваць толькі для заняткаў фізкультурай, але не для штодзённага нашэння і г.д.

Навучэнцы абавязаны не радзей аднаго разу на працягу навучальнага года прайсці паглыблены медыцынскі агляд. Як правіла, яго арганізуюць у першым паўгоддзі. На падставе атрыманых звестак аб стане здароўя і фізічнага развіцця ўсе вучні размяркоўваюцца на медыцынскія групы:

а) асноўную; б) падрыхтоўчую; в) спецыяльную медыцынскую (СМГ).

Вучні, аднесеныя па стану здароўя да двух першых груп, займаюцца пад кіраўніцтвам настаўніка на ўроках фізвыхавання па дзеючых комплексных праграмах. Прычым тыя, хто ўваходзіць у падрыхтоўчую медыцынскую групу, абавязаны выконваць усе патрабаванні праграмы за выключэннем індывідуальных проціпаказанняў у адпаведнасці з дыягназам захворвання.

Заняткі з вучнямі, аднесенымі па стану здароўя да спецыяльнай медыцынскай групы, арганізуюцца непасрэдна ў навучальнай установе. Праводзяцца яны асобна ад урокаў фізвыхавання ў аб'ёме, які адпавядае базаваму навучальнаму плану, — 3 гадзіны ў тыдзень, па-за сеткай гадзін да або пасля навучальных заняткаў. Практыка паказвае, што аптымальным варыянтам з'яўляецца правядзенне заняткаў СМГ праз дзень, напрыклад, у панядзелак, сераду і пятніцу. Не рэкамендуецца спарваць заняткі спецмедгруп і праводзіць іх у адзін або два дні. Заняткі з такімі дзецьмі трэба пачынаць з першых дзён і працягваць увесь навучальны год. Наведванне заняткаў вучнямі СМГ абавязковае.

Усе вучні, якія часова або пастаянна вызвалены ад заняткаў, абавязаны прысутнічаць на ўроках фізічнага выхавання. Настаўнік можа прыцягваць іх да педагагічнага працэсу ў якасці памочнікаў, суддзяў, для ажыццяўлення страхоўкі і да т.п.

Камплектаванне спецыяльных медыцынскіх груп на пачатак навучальнага года праводзіцца ўрачом, медсястрой або фельчарам на падставе вынікаў паглыбленага медагляду вучняў з улікам змяненняў, якія адбыліся за перыяд летніх канікулаў. Напаўняльнасць СМГ — 8—12 вучняў незалежна ад узросту, полу, дыягназу захворвання. Стварэнне спецмедгруп зацвярджаецца загадам дырэктара.

Калі вучняў для камплектавання адной групы недастаткова (сем і менш чалавек), рэкамендуецца прыцягваць такіх дзяцей да заняткаў з усім класам (групай). Пры гэтым неабходна строга індывідуальна рэгламентаваць фізічныя нагрузкі, не прад'яўляць агульных навучальных патрабаванняў, не прыцягваць да выканання кантрольных і тэставых практыкаванняў, да ўдзелу ў спаборніцтвах.

Для арганізацыі заняткаў спецыяльных медыцынскіх груп трэба выкарыстоўваць Комплексныя праграмы фізічнага выхавання вучняў (Мінск, 1992 г.).

Заняткі з вучнямі ў спецыяльных медыцынскіх групах праводзяць настаўнікі фізічнага выхавання. У выключных выпадках іх могуць праводзіць таксама ўрач, медсястра або фельчар, якія прайшлі спецыяльную падрыхтоўку.

Праца настаўнікаў і медыцынскіх работнікаў, якія праводзяць заняткі ў спецыяльных медыцынскіх групах, аплачваецца за фактычна праведзеныя ўрокі. Для гэтага адміністрацыя можа выкарыстоўваць гадзіны школьнага кампанента (факультатывы, курсы па выбару, стымулюючыя занятк).

Ацэнка паспяховасці па прадмету вызначаецца па ступені засваення пройдзенага матэрыялу. Крытэрыямі (яны павінны быць зразумелымі і даступнымі дзецям) з'яўляюцца адзіныя патрабаванні, якія аб'ектыўна адлюстроўваюць індывідуальны ўзровень ведаў, уменняў, навыкаў, а таксама развіцця рухальных якасцяў вучняў на пэўным этапе навучання. Улічваюцца колькасныя і якасныя паказчыкі.

Колькасныя ўяўляюць сабой табліцы навучальных нарматываў, тэстаў і выкарыстоўваюцца для ацэнкі ўзроўню развіцця рухальных якасцяў вучняў. Пры гэтым адзнакі за выкананне нарматываў маюць стымулюючы характар у тым выпадку, калі будуць ацэньвацца паказчыкі фізічнай падрыхтаванасці, дасягнутыя вучнем за пэўны перыяд. Іншымі словамі, ацэньваць трэба не толькі канкрэтны вынік, але і дынаміку яго змянення за нейкі прамежак часу. Якаснымі паказчыкамі з'яўляюцца ступень авалодання асновамі ведаў, якасці сфарміраваных рухальных, арганізатарскіх і інструктарскіх уменняў і навыкаў, старраннасць на ўроках, праяўленне маральных і маральна-валявых рыс у працэсе заняткаў. Методыка ацэнкі ўзроўню фізічнай падрыхтаванасці вучняў даволі падрабязна апісана ў Комплексных праграмах фізічнага выхавання.

Нельга зніжаць як бягучую, так і выніковую адзнакі за пропускі заняткаў, адсутнасць або стан спартыўнай формы, нядзел у фізкультурна-аздараўленчых і спартыўна-масавых мерапрыемствах. Невыкананне колькасных паказчыкаў па незалежных ад вучня прычынах (напрыклад, працяглыя пропускі ўрокаў з прычыны хваробы, непрапарцыянальнае фізічнае развіццё, залішняя вага і да т.п.) пры станоўчых бягучых адзнаках за засвоеныя веды, набытыя ўменні і навыкі, старраннасць не з'яўляецца падставай для зніжэння выніковай адзнакі.

Выпускнікі сярэдніх агульнаадукацыйных школ, якія дасягнулі вялікіх поспехаў у вывучэнні прадмета "Фізічная культура" і маюць выніковыя адзнакі "5" за час навучання ў 10 і 11 класах, пры станоўчых адзнаках па іншых прадметах рашэннем педагагічнага савета могуць быць узнагароджаны Пахвальным лістом "За асаблівыя поспехі ў вывучэнні асобных прадметаў".

Вучні 9 і 11 класаў, вызваленыя ад урокаў фізічнага выхавання, могуць атрымаць пасведчанне з адзнакай, а таксама могуць быць узнагароджаны залатым або сярэбраным медалямі.

Вучням, вызваленым па стану здароўя ад заняткаў фізічнай культурай у пасведчанне і атэстат заносіцца запіс "вызваоена(а)". Пазакласная фізкультурна-аздараўленчая і спартыўна-масавая работа ў навучальных установах уваходзіць састаўной часткай у Комплексныя праграмы фізічнага выхавання вучняў. Настаўнік абавязаны праводзіць пазакласную работу ў адпаведнасці з патрабаваннямі Комплексных праграм. Пры гэтым асаблівую ўвагу неабходна ўдзяляць арганізацыі і правядзенню ўнутрышкольнай спартакіяды. Распрацоўваючы палажэнне аб спартакіядзе, настаўнікам трэба прадугледжваць максімальны ахоп вучняў спартыўна-масавай і фізкультурна-аздараўленчай работай. У праграму спартакіяды апрача спаборніцтваў па абраных відах спорту неабходна ўключыць агляд ўзроўню фізічнай падрыхтаванасці вучняў. Ён з'яўляецца першым этапам аналагічнага штогадовага рэспубліканскага агляду, зацверджанага загадам Міністэрства народнай адукацыі БССР ад 31.01.90 г. №26.

Пазакласная работа па фізічнаму выхаванню ўключае ў сябе:

— арганізацыю і правядзенне фізкультурна-аздараўленчых мерапрыемстваў у рэжыме вучэбнага дня (гімнастыка да заняткаў, фізічныя практыкаванні і гульні на падоўжаных перапынках, спартыўнай гадзіне ў групах прадоўжанага дня);

— арганізацыю і правядзенне фізкультурна-масавых, спартыўных і турысцкіх мерапрыемстваў, унутрышкольнай спартакіяды, спаборніцтваў і па ўзроўні фізічнай падрыхтаванасці дзяцей, фізкультурныя святы, спартландыі, турыстычныя паходы і г.д.;

— забеспячэнне актыўнай дзейнасці фізкультурнага актыву;

— арганізацыю заняткаў у спартыўных гуртках і секцыях (у тым ліку і для вучняў пачатковых класаў);

— падрыхтоўку і ўдзел зборнай каманды навучальнай установы ў раённых, гарадскіх, абласных і рэспубліканскіх спаборніцтвах;

— правядзенне кансультацый з настаўнікамі, класнымі кіраўнікамі, выхавацелямі груп прадоўжанага дня па пытаннях фізічнага выхавання вучняў;

— забеспячэнне навучальна-выхаваўчага працэсу неабходным спартыўным інвентаром і абсталяваннем, яго захаванасць і бяспека на працягу ўсяго навучальнага года.

Абавязковай умовай пры правядзенні пазакласнай работы з'яўляецца захаванне правілаў тэхнікі бяспекі заняткаў.

Пазакласная работа па фізічнаму выхаванню вучняў не абмяжоўваецца нормамі часу. Яна аплачваецца за арганізацыю і правядзенне ўсёй вышэйпералічанай работы незалежна ад таго, колькі часу затрачана на гэта. Даплата за пазакласную работу па фізічнаму выхаванню вучняў праводзіцца ў парадку, прадугледжаным дзеючым заканадаўствам.

Пазакласная работа пацвярджаецца наступнымі дакументамі:

— план работы навучальнай установы па фізічнай культуры;

— каляндар спартыўна-масавых мерапрыемстваў на навучальны год;

— графік работы спартыўных секцый, гурткоў;

— журналы ўліку работы спартыўных секцый і гурткоў;

— журнал ўліку матэрыяльных каштоўнасцяў кабінета фізвыхавання;

—загады і распараджэнні аб правядзенні фізкультурна-аздараўленчых і спартыўна-масавых мерапрыемстваў, аб прысваенні спартыўных разрадаў, аб заахвочванні лепшых спартсменаў і да т.п.

Асноўным крытэрыем пазакласнай работы з'яўляецца масавы ўдзел школьнікаў у спартыўных секцыях, гуртках.,групах АФП, фізкультурна-аздараўленчых і спартыўна-масавых мерапрыемтсвах на працягу навучальнага года.

Педагагічны кантроль за арганізацыяй і правядзеннем навучальна-выхаваўчага працэсу і выкананнем патрабаванняў Комплексных праграм фізічнага выхавання вучняў (1992 г.) ажыццяўляе адміністрацыя навучальнай установы. Для аб'ектыўнай ацэнкі работы настаўніка фізічнай культуры пажадана выкарыстоўваць розныя віды і метады кантролю, прад'яўляць патрабаванні ў адпаведнасці з дзеючымі рэгламентуючымі дакументамі. Крытэрыямі такой ацэнкі могуць выступаць:

— ступень авалодання вучнямі праграмным матэрыялам;

— якасць арганізацыі і правядзення навучальна-выхаваўчай і пазакласнай работы;

— масавы ахоп вучняў на працягу навучальнага года фізкультурна-аздараўленчымі і спартыўна-масавымі мерапрыемствамі;

— паляпшэнне паказчыкаў узроўню фізічнай падрыхтаванасці ўсіх вучняў;

— памяншэнне працэнта захворванняў (у першую чаргу прастудных) вучняў;

— вынікі дыферэнцыраванага заліку па фізічнай культуры.

ПАЭТЫЧНАЯ ШКОЛА ПАЧУЦЦЯЎ

ВАСІЛЬ ЖУКОВІЧ

ПЕРАМАГАЙМА НАШУ СКРУХУ!

ДЗЕЦЯМ-ПРА СВЯТЫ. Раздзел пяты. СЛОВА ДА НАСТАЎНІКАЎ ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАЎ, ВЫХАВАЛЬНІКАЎ ДЗІЦЯЧЫХ САДОЎ, БАЦЬКОЎ

У суверэннай нашай краіне спраўляюцца розныя святы—агульнанацыянальныя, рэлігійныя, прафесійныя ды іншыя. Нядаўна нарадзілася свята беларускага пісьменства і друку. Даволі маладым з'яўляецца і Дзень незалежнасці. Для незалежнай дзяржавы ўзнікненне і святкаванне новых свяшчэнных датаў—гэта не выключэнне, а правіла, заканамернасць.

Як жа пачуваюць сябе школы, іншыя навучальныя, а таксама дашкольныя ўстановы, калі не толькі падручнікі, але і некаторыя перыядычныя выданні адстаюць ад жыцця? На якія ўрачыстыя даты арыентаваць дзяцей, з якімі святамі і абрадамі іх знаёміць? У посткамуністычным грамадстве пра гэта па сутнасці не гаворыцца. Адказу на такія пытанні не знайсці ў школьных і садаўскіх праграмах. Значыць, многае залежыць ад узроўню пазакласных заняткаў і ўсёй выхаваўчай работы, а перадусім — ад інтэлекту педагогаў.

У маёй будучай кнізе "Заранačка" сярод розных тэматычных раздзелаў ёсць і гэты. На газетнай паласе, напярэдадні новага навучальнага года, я пачынаю гутарку з "Дня ведаў". У календары гэты дзень так і называецца. Для дарослых ён рабочы і для многіх амаль звычайны, затое для дзяцей, якія адкрываюць сабе краіну ведаў, ён помны, урачысты, святочны. Адно шкада, што на гэтым свяце, у час урачыстай лінейкі, у школах Беларусі па-ранейшаму гучаць песні толькі маскоўскіх кампазітараў з такімі, напрыклад, словамі: "Вот на груди алый галстук расцвёл...", хоць той гальштук даўно перастаў расцвітаць. Ды яны, тыя таленавітыя людзі, не вінаватыя, што мелодыі іх колішніх песень цудоўныя. Уся бяда ў нашай коснасці і абыякавасці. Відаць, нашы педагагічныя калектывы мала хвалюе /мяркую па іх маўчанню/ тое, што няма ў нас добрых песень пра школьныя гады, пра настаўніцу, пра сяброўства, напісаных беларускімі паэтамі і кампазітарамі, як няма дагэтуль і Дзяржаўнага Гімна Рэспублікі Беларусь. І вось ужо чацвёрты год кожную раніцу "пілуе" нас гімн былой БССР. І гэта, між іншым, у той час, калі ў музфондах захоўваюцца прыстойныя гатовыя гімны. Адзін з іх—"Не загаснуць зоркі ў небе" /словы Янкі Купалы, музыка Міколы Янчука/. Але нездарма народная мудрасць гаворыць: "Пад ляжачы камень вада не цячэ"... Пэўна, яшчэ доўга будаваць нам незалежную дзяржаву.

Другога лістапада краіна адзначае Дзень памяці. Дзецям трэба распавядаць пра Асяніны, восеньскія Дзяды, пра памінальны абрад, які сваімі каранямі ідзе да старадаўняга звычаю — культу продкаў. Дзядамі называлі не толькі вячэру ў памяць па памерлых родзічах, але і дзень, калі адбываецца названы абрад, і саміх нябожчыкаў, якіх паміналі. Напярэдадні Дзядоў людзі парадкавалі на панадворках, прыбіралі ў хатах, мыліся ў лазні. На святочную вячэру гатавалі куццю, клёцкі, ячню, аладкі. Дзядам сімвалічна адкладвалі ад кожнае стравы.

Дзяды спраўляліся па тры-чатыры разы на год, а дзенідзе і больш. Цяпер амаль паўсюль памінаюць продкаў на Радаўніцу /першы пасля Вялікадня аўторак/ і на Сёмуху /сёмая пасля Вялікадня нядзеля/. Сям-там спраўляюць гэты абрад яшчэ перад Калядамі і Масленіцай. Асноўнымі ж былі калісьці Асяніны—восеньскія Дзяды.

Памінальны абрад — прыкмета высокай маральнасці і духоўнасці нашага старажытнага народа.

Наступныя яскравыя святы і святочныя народныя абрады вельмі вядомыя: Новы год, Каляды /Хрыстовы Нарадзіны/, Гуканне вясны, Дзень жанчын. Яны шырока адзначаюцца, асабліва Новы год і Дзень жанчын, і ў школах, і ў дзіцячых садах. Створана ўжо мноства сцэнарыяў, па якіх яны ладзяцца. У некаторых школах і садках сталіцы Каляды і Гуканне вясны ладзіліся па маіх сцэнарыях /іх я заўсёды з радасцю даю для карыстання/. Крыўдна толькі, што ў нашых усё яшчэ абруселых гарадскіх школах навагодняе свята разгортваецца на грунце расійскіх песень і казак, прыказак і прымавак, загадак, гульняў, хоць аналагічнага багацця ў Беларусі — шмат, варта толькі пацікавіцца. Ды цікавяцца пакуль малавата. Відаць па ўсім, нам давядзецца доўга яшчэ дбаць пра выхаванне нацыянальнай свядомасці і шчыраваць на ніве Адраджэння. Не выпадкова я раблю акцэнт на Дні волі, нацыянальным святе адраджэння беларускай дзяржаўнасці.

Дзень волі—свята не толькі кожнага свядомага беларуса, але і кожнага сумленнага грамадзяніна краіны, які зычыць дабра і шчасця ёй, як зычыць дабра і шчасця сваім родным.

Як вядома, абвешчанне Беларусі незалежнай дзяржавай ўпершыню пасля стагоддзяў няволі адбылося ў неспрыяльных гістарычных варунках 1918 года, калі большая частка нашай Бацькаўшчыны была акупавана германскімі войскамі. Драпежныя кіруючыя колы больш моцных дзяржаў, іх войскі імкнуліся захапіць ці проста прысвоіць беларускія землі, каб праводзіць тут сваю каланіяльную палітыку, што, на вялікі жаль, ім удавалася. Ці не таму наша краіна цягам многіх дзесяцігоддзяў не магла замацаваць сваёй нацыянальнай ідэі. Але за нашую (а не за нейкую навязаную нам) ідэю змагаліся сапраўдныя патрыёты Бацькаўшчыны, многія з якіх за яе аддалі свае жыцці — яны набліжалі незалежнасць Беларусі.

25 сакавіка—свяшчэнная, святая дата ў нашай гісторыі. Гэты дзень—сімвал волі, яскравы сімвал адраджэння нашай роднае мовы, гісторыі, культуры, нацыянальных мастацтваў, тэатраў, рамёстваў, нацыянальнай свядомасці людзей. Незалежная Беларуская Народная Рэспубліка была ўтворана напачатку вясновага сакавіцкага дня, а восьмай гадзіне раніцы. Вясна — час вялікіх надзей, а раніца—пачатак усіх дзённых клопатаў. Няхай жа добры і мужны народ наш гэтак жа шчыра, як ён гукае вясну і як чакае ўзыходу сонца, заўсёды вітае свята сваёй волі!

Наша краіна павінна як мага хутчэй паўстаць, выйсці з заняпаду не толькі эканамічнага, а і духоўнага. Зацікаўленым у гэтым прапаную вершы "Дзень волі" і "На Вялікдзень".

У маім артыкуле няма ніякай гамонкі пра Дзень перамогі: пра яго кожны настаўнік, кожны выхавальнік мае што сказаць дзецям, і выбар твораў пра вайну і перамогу ў іх ці не самы вялікі. Так звычайна бывае з "праграмнымі" святамі.

У час летніх канікулаў дзеці бачаць, як спраўляецца Купалле.Сям-там старажытнае Купалле прыстасоўваюць да сучасных танцаў і выпівак. Гэта не што іншае, як скажэнне прыгожага, вельмі яскравага і паэтычнага абраду, які дайшоў да нас з паганскіх (язычніцкіх) часоў і які звязаны з культам калісьці абагаўляльнага Сонца, з культамі вады, расліннасці і ўпрыгожаны песнямі, легендамі, варажбой, забавамі. Так што ёсць неабходнасць даносіць да дзяцей чароўны свет Купалля, каб адводзіць ад яго пагрозу далейшага апашлення.

Завяршаючы сённяшнюю кароткую, штрыхпункцірную гутарку, скажу, што ў вышэйпамянёнай кнізе кожны раздзел у параўнанні з газетнай публікацыяй будзе больш пашыраны, будуць больш улічаны розныя ўзросты дзяцей, якім адрасуюцца падабраныя творы. А пакуль мая галоўная задача — паказаць праблемы, засяродзіць на іх увагу нашай прагрэсіўнай педагагічнай навукі, а найперш тых людзей, у чыіх руках — дзеці.

СВЯТА Ў БУДЗЕНЬ

Заціх на лузе звон пчаліны,
замоўк у лесе хор птушыны,
заглухла музыка жніва.
І першым ранкам вераснёвым
спяшаецца з настроем новым
да школы роднае дзятва.

Сышліся класныя сямейкі
на ўрачыстую лінейку.
Званочак весела гучыць. Краіна ведаў,
адчыняйся, ніколі, шчасце,
не канчайся,
Вучыцца — шчасце, і вучыць!

НА ДЗЯДЫ

Засыпае паляны, сцяжыны, даліны
лістапад, ліста-пад.
Спачываюць палі. Надышлі Асяніны,
старадаўні абрад.

Залачоным лістом дзень аздобіў кароткі
лістапад залаты.
У краіне маёй памінаюцца продкі
(даўні звычай—святы).

Памянём іх, памерлых і закатаваных,
родных нам, дарагіх,
і прадоўжым жыццё на зямлі
ўратаванай,
жыццё справаў святых.

НАВАГОДНЯЮ РАНІЦАЙ, АБО СПОЎНЕНАЕ ЖАДАННЕ

Што ўвечары заснула,
шкадавала Каця.
Ноччу Дзед Мароз прыходзіў,
ёй сказала маці.

Кнігі казак разгарнула
Каця з захапленнем.
Дзед Мароз прынёс ёй кнігу—
тут няма сумнення.

Ды ў дзяўчынкі Каці ўсё-ткі
ёсць адно пытанне:
як жа Дзед Мароз уведаў
пра яе жаданне?

КАЛЯДЫ

Вялікую радасць
на вуліцы, ў хаты
прынеслі Каляды,
зімовыя святы,

прынеслі забавы,
і жарты, і песні,
і танцы, і гульні
Каляды прынеслі.

Не спі, пані скрыпка,
і бубен, прачніся —
цудоўныя святы
ў нас пачаліся.

САКАВІЦКІ МАЛЮНАК

Надзя ў альбоме вясну малявала—
гожая дужа вясна паўставала.
Вобраз вясны атрымаўся жаночы:
мілая ўсмешка, чароўныя вочы,

кропкі вяснушак ля цёплых вачэй,
шчокі—за весняе сонца ярчэй,
ну а на шчочках—вясёлыя ямачкі,—
Надзя пісала малюнак свой з мамачкі.

ГУКАННЕ ВЯСНЫ

Свята песенькай
сустракаем,
вясну весела
мы гукаем:
"Жаваронaчкі,
прыляціце,
цёпла лецейка
прынясіце".

Ходзім радасна
карагодам.
Выглянь, сонейка,
дай пагоду!

Шчасце-долечку
мы гукаем,
мы зямлю сваю
адмыкаем.

Жыта-жыцейка
хай рунее,
кветкі-красачкі
хай квітнеюць.

Свята шчырае
мы сустрэлі.
Птахі з выраю
прыляцелі.

ДЗЕНЬ ВОЛІ

У беларусаў
ёсць Дзень волі,
свабоды свята, свята духу.
Хадзем, браты, да лепшай долі,
перамагайма нашу скруху!

Чыйгось не бралі мы ніколі,
але й сабе не зычым стратаў.
У беларусаў ёсць Дзень волі,
найдаражэйшае нам свята.

Нас прыніжаць ужо даволі,
народ мы, а не зброд, не статак!
У беларусаў ёсць Дзень волі,
ён—незалежнасці пачатак.

НА ВЯЛІКДЗЕНЬ

Вялікдзень...
Прыйшлі, з даўніны завіталі
два словы, чысцейшыя ад белых рос,
сугучна, суладна яны загучалі:
Хрыстос уваскрос!

Ці чуеш, мая ўкрыжаваная Маці,
з надзеяй кажу я ў такую пару:
ўваскрэсні, дай краю свайму акрыяці,
паўстань, Беларусь!

КУПАЛЛЕ

Пад купалам неба квітнее зямля
сплятаюцца краскі ў вяночкі.
Купалле святкуе людская сям'я
пад купалам летняе ночкі.

Вада ачышчэння і воля кастра—
ад захаду сонца да ўсходу.
Свабоды вам, людзі, здароўя, дабра
і вернае лучнасці, згоды!

Купаюцца краскі, і купы святла
змагаюцца з цемрай начною.
О, свята святла, ты не ведаеш тла,
азёрна-рачное, лясное!

У неба ад вогнішча песня плыве,
шчыруе Купалле, спявае.
Легенда пра папараць-кветку жыве,
легенда пра шчасце жывая!

СТАРОНКІ НОВЫХ ПАДРУЧНІКАЎ

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ

Як паведамлялася ў "Настаўніцкай газеце" ад 24 жніўня г.г., выданне новых падручнікаў па сусветнай гісторыі для 7 і 10 класаў і па інфарматыцы для 8 класа затрымліваецца.

У сувязі з гэтым з сённяшняга нумара "Настаўніцкая газета" будзе знаёміць настаўнікаў са зместам першых старонак падручнікаў па сусветнай гісторыі да выхаду іх з друку.

10 КЛАС

ПОГЛЯД НА ГІСТОРЫЮ

Свет на парозе XXI ст. За апошнія некалькі стагоддзяў у жыцці чалавечага грамадства адбыліся вялікія змены. Дзякуючы навуковым і тэхнічным дасягненням значна паскорыўся гістарычны працэс. Людзі сталі амаль незалежныя ад улады прыродных сіл, набылі невымерную магутнасць і свабоду. Аднак авалодванне чалавекам прыродай абганяла развіццё яго мудрасці. Сіла расла хутчэй за розум, хутчэй за маральнасць і духоўнасць.

Ідэя панавання чалавека над прыродай, навукова-тэхнічныя дасягненні, якія зрабілі яго жыццё больш зручным і камфартабельным, закружылі яму галаву, не дазволілі своечасова заўважыць, што набліжаецца небяспека. У XIX ст. яшчэ не былі асабліва прыметныя разбуральныя вынікі прамысловага развіцця і тэхнічнага прагрэсу. Цяжка было ўявіць, што прагрэс, з якім былі звязаны самыя светлыя надзеі чалавецтва, можа прывесці да знішчэння навакольнага асяроддзя, хаця ўжо даўно гучалі перасцерагальныя галасы. К канцу XX ст. людзі сутыкнуліся з праблемамі, якія атрымалі назву глабальных, паколькі ад іх вырашэння залежыць лёс усяго чалавецтва.

Праблема вайны і міру. Ніколі так многа і прыгожа не гаварылася аб міры, так сурова не асуджалася вайна, як у XX ст. Быццам па злой іроніі лёсу, менавіта яно выбухнула дзвюма разбуральнымі сусветнымі войнамі, якія бязлітасна высвецілі адмоўныя бакі індустрыяльнай цывілізацыі. Сусветныя войны пахіснулі веру чалавека ў будучае, у невычэрпныя магчымасці навукова-тэхнічнага прагрэсу. Выявілася, што навука і тэхніка абыякавыя да чалавечай долі. Яны з аднолькавым поспехам могуць служыць і дабру, і злу.

Нягледзячы на трагічны вопыт зусім нядаўняй гісторыі, паранейшаму ўзрастаюць расходы прамысловых краін на ваенныя патрэбы. Большасць вучоных і цэлая армія тэхнікаў працуюць выключна над вытворчасцю і ўдасканаленнем узбраенняў. Запасы настолькі вялікія, што іх дастаткова для таго, каб некалькі соцень разоў знішчыць усё жывое на Зямлі. І ўсё гэта адбываецца ва ўмовах, калі ў большасці краін свету растуць голад і галеча, калі дзесяткі мільёнаў людзей штогод паміраюць ад галоднай смерці.

Экалагічны крызіс. Пасля двух стагоддзяў індустрыялізацыі і дэмаграфічнага выбуху прыроднае асяроддзе і атмасфера Зямлі страцілі хімічную і фізічную раўнавагу. Аб'ём выкідаў шкодных рэчываў стварае пагрозу сусветнаму клімату. З катастрафічнай хуткасцю памяншаюцца ўрадлівыя землі і запасы чыстай вады. Можа наступіць такі момант, калі насельніцтва планеты сутыкнецца з усеагульнай няхваткай прадуктаў харчавання. Ці не прывядзе гэта да войнаў з-за апошніх рэсурсаў Зямлі?

Пад пагрозай знішчэння знаходзяцца многія віды жывых істот. Праз некалькі дзесяцігоддзяў з Зямлі могуць знікнуць 20% існуючых цяпер відаў. Гэта столькі ж, колькі знікла на планеце за апошнія 60 млн. гадоў.

Духоўны крызіс. Паскарэнне навукова-тэхнічнага прагрэсу не зрабіла людзей больш шчаслівымі. Сам прагрэс ішоў поплеч з войнамі, злосцю, фанатызмам і насіллем. XX ст. адкрыла перад чалавецтвам бездань духоўнага крызісу. Чалавек паўстаў у новым выглядзе і аказалася, што яго сапраўдная прырода далёкая ад той гарманічнасці, якую бачылі ў ім гуманісты і асветнікі. Упершыню за многія тысячагоддзі ўзнікла пагроза самазнішчэння. Як жа дайшло чалавецтва да гэтага стану? Як выжыць чалавеку і захаваць жыццё на Зямлі? Упершыню сутыкнуўшыся з такой праблемай, чалавецтва, як ніколі раней, зведвае пільную патрэбу разабрацца ў сваім мінулым. У гэтым яму дапамагае перш за ўсё гістарычная навука.

Што такое гісторыя? Уяўная прастата слова "гісторыя" не павінна ўводзіць нас у зман. Гэта слова мнагазначнае, у яго свой, вельмі складаны лёс. Слова "гісторыя" — грэчаскага паходжання. Першапачаткова яно азначала "расказ", "апавяданне" аб мінулым. З часам гэта слова набыло розныя сэнсавыя адценні, захоўваючы пры гэтым сваё першапачатковае значэнне. Гісторыя — гэта расказ і апавяданне, гэта казка і легенда, нарэшце, гісторыя — гэта і выпадак у нашым штодзённым жыцці (напрыклад, "трапіць у гісторыю"). Гісторыя — гэта мінулае, якое захавалася ў памяці людзей. Нарэшце, і перш за ўсё, гісторыя — гэта само паслядоўнае развіццё і змяненне чалавечага грамадства, але таксама і веды аб гэтым развіцці і змяненні, навука аб мінулым. У гэтых двух значэннях мы часцей за ўсё выкарыстоўваем слова "гісторыя", строга адрозніваючы гісторыю як дзеянне і гісторыю як навуку аб ім.

Гістарычная навука. Гэта навука аб развіцці чалавечага грамадства. Яна вывучае мінулае чалавецтва ва ўсёй яго канкрэтнасці і разнастайнасці. У гэтым сэнсе гісторыя складаецца з сусветнай (усеагульнай) гісторыі і гісторыі асобных краін. У адпаведнасці з агульнапрынятай перыядызацыяй яна дзеліцца на гісторыю першабытнага грамадства, гісторыю старажытнага свету, гісторыю сярэдніх вякоў, новую і навейшую гісторыю. Галінамі гістарычнай навукі з'яўляюцца эканамічная гісторыя, ваенная гісторыя, археалогія, этнаграфія, а таксама дапаможныя гістарычныя дысцыпліны: палеаграфія, дыпламатыка, генеалогія, геральдыка, сфрагістыка, нумізматыка і інш.

З гісторыі гістарычнай навукі. Погляд на гісторыю як навуку выпрацоўваўся на працягу многіх стагоддзяў. Да паяўлення пісьменнасці не было і пісьмовай гісторыі. Падзеі мінулага адлюстроўваліся толькі ў вуснай народнай творчасці. Першабытныя міфы былі аддаленымі папярэднікамі гістарычных ведаў. Па іх мы ўжо можам меркаваць аб тым, якія ўяўленні аб сваім мінулым былі ўласцівыя людзям у дагістарычную эпоху.

Першыя вядомыя нам помнікі пісьменнасці ўзніклі ў Старажытным Егіпце каля 5 тыс. гадоў назад. Зародкі гістарычных ведаў мы знаходзім і ў папірусах егіпецкіх фараонаў, і ў надпісах асіра-вавілонскіх цароў, і ў старажытнейшых індыйскіх і кітайскіх крыніцах. Аднак вылучэнне гісторыі ў асобую галіну ведаў і літаратуры адбылося ў Грэцыі ў VI — V ст. да н.э. Для абазначэння гэтай галіны ўпершыню ўзнік тэрмін "гісторыя", які не сустракаецца ў больш ранніх старажытнагрэчаскіх тэкстах. Выдатнымі гісторыкамі старажытнасці былі антычныя аўтары Герадот, Фукідыд, Тацыт, кітаец Сыма Цян. Першую "Усеагульную гісторыю" напісаў рымлянін Палібій. Менавіта ў часы антычнасці былі закладзены асновы гісторыі як навукі.

У ходзе свайго далейшага развіцця гістарычная навука паказала, што яна можа не толькі назапашваць факты, але і ўстанаўліваць іх узаемасувязь, прычынную абумоўленасць падзей. Значны рывок уперад ажыццявіла гістарычная навука ў мінулым стагоддзі. Гістарычныя веды, якія раней абмяжоўваліся ў асноўным Заходняй Еўропай, выйшлі далёка за яе межы і геаграфічна, і храналагічна.

Сэнс гісторыі. Людзі заўсёды імкнуліся растлумачыць сэнс гісторыі і яе накіраванасць, зразумець, чаму яна ідзе менавіта такім, а не іншым шляхам. Французскі асветнік XVIII ст. Вальтэр нават увёў тэрмін "філасофія гісторыі". Ён лічыў, што вучоныя павінны не толькі апісваць падзеі, але і па-філасофску тлумачыць іх. Пасля гэтага тэрмін "філасофія гісторыі" стаў шырока ўжывацца і ў навуковай, і ў папулярнай літаратуры. Аднак філасофскае тлумачэнне гісторыі існавала даўно.

Мысліцелі ўсіх часоў па-рознаму тлумачылі сэнс гісторыі і яе рухаючыя сілы. Яшчэ ў антычную эпоху ўзнікла ідэя аб тым, што не багі, а людзі робяць гісторыю. Прычыны гістарычных падзей тлумачыліся жаданнямі і пачуццямі людзей, уласцівасцямі і характарам іх прыроды. Антычныя аўтары бачылі задачу гісторыі ў тым, каб павучаць палітычных дзеячаў, вучыць і пераконваць дапытлівых людзей.

(Працяг на 4-й стар.).

ДА ДНЯ БЕЛАРУСКАГА ПІСЬМЕНСТВА І ДРУКУ

ДУХОЎНАЯ ПОВЯЗЬ ЧАСОЎ

4 верасня 1994 года ўпершыню будзе адзначацца на Беларусі новае свята—Дзень беларускага пісьменства і друку. Святочныя мерапрыемствы пройдуць з 28 жніўня па 4 верасня. Цэнтрам урачыстасцей будзе Полацк, калыска беларускай дзяржаўнасці, культуры, горад, з якім звязаны імёны нашых славутых продкаў Ефрасінні Полацкай і Францішка Скарыны. Арганізатары свята—Міністэрства культуры і друку, міністэрствы адукацыі і замежных спраў, Акадэмія навук, творчыя саюзы, разнастайныя фонды і грамадскія арганізацыі—запланавалі навукова-творчую экспедыцыю "Дарога да святыняў", што пройдзе па старажытных цэнтрах культуры—Наваградку, Нясвіжы, Тураве, Оршы да Полацка. Гэты шлях асвеціць лампадка са святым агнём да Гроба Гасподня, што быў запалены ў 1992 годзе ў Іерусаліме і захоўваецца цяпер ў Свята-Духавым кафедральным саборы ў Мінску. 2 верасня ў Нацыянальным тэатры оперы і балета адбудзецца ўрачысты сход. 4 верасня ў горадзе Полацку адбудуцца мітынг, святочны канцэрт, народнае гулянне, свята дзіцячай кнігі.

Святочныя мерапрыемствы пройдуць ва ўсіх навучальных установах на Беларусі пад знакам першых урокаў, лекцый, семінараў, паседжанняў клубаў на тэму "Пісьменства і друк Беларусі — крыніца культуры і духоўнасці народа".

Кажуць, што ў народа, які не ведае і не памятае свайго мінулага, няма будучыні. Беларускі народ мае продкаў, чыя дзейнасць складае цэлыя эпохі ў культурным жыцці краіны. Наша зямля нарадзіла Рагвалода і Рагнеду, Ефрасінню Полацкую і Кірылу Тураўскага, Міколу Гусоўскага і Францішка Скарыну, Казіміра Лышчынскага і Сімяона Полацкага, Стэфана і Лаўрэнція Зізаніяў, Мелеція Сматрыцкага, Кастуся Каліноўскага і Тадэвуша Касцюшку... Гэты славуты рад можна доўжыць і доўжыць. Кожнае імя, што захавала наша гісторыя, мы павінны ведаць і шанаваць, бо ў гэтым аснова нашай чалавечай годнасці, з гэтага пачынаецца клопат пра дзяржаву, пра яе культуру, маральнасць і духоўнасць.

Перад настаўніцтвам стаіць высакародная задача навучыць нашу моладзь ганарыцца сваімі продкамі,не забываць адкуль яны родам ведаць сваю спадчыну, дзе нашы карані, разумець усю веліч подзвігу свайго народа і таго, што ён перанёс, паважаць і любіць душу народа — родную мову. І тады яна адчуюе сябе часцінкай беларускага народа, які мае тысячагадовую гісторыю, слаўнае мінулае і багатую самабытную культуру.

Як вядома, элементы беларускай народнасці, асновай якой сталі славянскія плямёны крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў, з'явіліся ўжо ў VII—VIII ст. Гэты працэс працягваўся да XIII ст. Пра тое, што ў XIII ст. былі беларусы, пісаў яшчэ ў пачатку XX ст. наш слынны вучоны акадэмік Я. Ф. Карскі. Плямёны, што склалі аснову беларускага народа, уваходзілі ў своеасаблівае ваенна-палітычнае аб'яднанне — усходнеславянскую дзяржаву, якая ўтварылася ў канцы IX ст. на грунце фарміравання важнай воднай магістралі па Дняпры, Дзвіне, Ловаці і Волхаве з Візантыі ў Скандынавію. Па гэтым водным шляху ішоў міжнародны гандаль, рабіліся ваенныя паходы. Імкненне плямёнаў і іх кіраўнікоў валодаць важным шляхам "з варагаў у грэкі" і стала асновай для ўзнікнення Кіеўскай дзяржавы. Дзякуючы Заходняй Дзвіне ўзвысіўся горад Полацк. Ноўгарад засланяў гэты шлях з поўначы, Кіеў — з Поўдня. Ужо ў X ст. існавала незалежная дзяржава—Полацкае княства. У сувязі з гэтым варта ўспомніць першага полацкага князя, імя якога названа ў пісьмовых гістарычных крыніцах, выдатнага гістарычнага дзеяча Рагвалода. Гэта ён зразумеў і высока ацаніў магчымасці Полацкай зямлі як асобнай дзяржавы, што мае свае мэты і інтарэсы, незалежныя ад Кіева і Ноўгарада, і аднавіў яе самастойнасць. Рагвалод пачаў таксама барацьбу за аб'яднанне Полаччыны з Дрыгавіцкімі землямі. Па ініцыятыве Рагвалода князь Тур заснаваў у канцы X ст. горад Тураў, які стаў другім важным ваеннапалітычным цэнтрам на тэрыторыі Беларусі і даў магчымасць адкрыць водны шлях з Прыпяці ў Нёман і Заходні Буг.

У нашай слаўнай гісторыі побач з князем Рагвалодам стаіць і імя яго дачкі Рагнеды, звесткі пра якую дайшлі са старажытных летапісаў—"Аповесць мінулых гадоў" (980 г.), "Цвярскі і Густынскі летапісы" (988 г.), "Лаўрэнцьеўскі летапіс" (1128 г.). Як сведчаць летапісы, ноўгарадскі князь Уладзімір перад ваенным паходам на Кіеў, дзе княжыў яго брат Яраполк, пасватаўся да дачкі Полацкага князя Рагвалода. На пытанне Рагвалода "Ці хочаш ісці за Уладзіміра?" Рагнеда рашуча адмовіла: "Не хачу разуць сына рабыні, а хачу за Яраполка". Пасля таго, як слугі прынеслі адмову Рагнеды, Уладзімір сабраў войска—варагаў, славенаў, чудзь, крывічоў—і пайшоў на Рагвалода. Напаўшы на Полацк, Уладзімір забіў Рагвалода і яго двух сыноў, а дачку яго прымусіў быць сваёй жонкай. Рагнеда ненавідзела Уладзіміра. І вось аднойчы, калі князь, заехаўшы да жонкі, заснуў, яна рашыла Уладзіміра зарэзаць. Але князь прачнуўся і схапіў яе за руку. Рагнеда без страху растлумачыла мужу, чаму хацела яго забіць: "За тое, што бацьку майго забіў і зямлю яго паланіў і не любіш мяне з гэтым дзіцём (пра сына Ізяслава)". Уладзімір загадаў Рагнедзе апрануцца ў царскае адзенне, у якім яна была ў час шлюбу, і чакаць на пасцелі. Чакаючы расправы, княгіня дала сыну ў рукі меч і навучыла сказаць: "Ты не адзін тут". Ізяслаў выканаў просьбу маці. Уладзімір, пачуўшы гэтыя словы, прамовіў: "А хто ведаў, што ты тут", — апусціў меч, склікаў баяр і паведаміў ім пра ўсё. Баяры параілі: "Ужо не забі яе дзеля дзіцяці гэтага, але аднаві айчыну яе і дай ёй з сынам сваім". Уладзімір так і зрабіў. Хутка быў збудаваны горад Ізяслаў (цяпер Заслаўе Мінскай вобласці), дзе пасяліліся Рагнеда з сынам.

Як адзначаюць гісторыкі, напад Уладзіміра на Полацк і жаніцьба з Рагнедай адбыліся не пазней 976 г. У гісторыі сватання наўгародскага і кіеўскага князёў летапісцамі асэнсаваны тагачасныя палітычныя ўзаемаадносіны паміж Ноўгарадам і Кіевам за ўплыў у Полацку. У летапісах адлюстравана духоўнае хараство Рагнеды і яе маральная перавага над Уладзімірам, бязмежная адданасць Радзіме, пякучая нянавісць да яе ворагаў. Вобраз Рагнеды ўвасобіў сабой канчатковае заваяванне незалежнасці Полацкам, стаў зыходнай падзеяй гісторыі Беларусі, ён прайшоў праз стагоддзі і адлюстраваўся ў мастацкіх творах К. Рылеева, Т. Шаўчэнкі, Я. Купалы. А вось радкі з далёка не ўсім вядомай паэмы Лявона Случаніна (Лявона Сцяпанавіча Шпакоўскага) "Рагнеда", напісанай у 1943 годзе:

Славу ткалі гады,
На крывіцкай зямлі
Панавалі
І шчасце, і згода.
У харомах сваіх
На пацеху ўсім
Вырастала Дачка
Рагвалода.
Залацістыя косы
Ёй сонца дало,
Дало неба ёй
Сінія вочы;
На квяцістым лугу
За вішнёвым сялом
Дала лілія
Стан ёй дзявочы.

Навучыла жыццё
Волю светлую піць
І ніколі
Не знацца з прымусам.
Навучыла зямля,
Як Радзіму любіць,
Як любіць
Крывічоў-беларусаў.

(З публікацыі ў часопісе "Спадчына", 1991, № 4). Варта пазнаёміць школьнікаў і з гістарычнай драмай Пётры Крэчаўскага "Рагнеда" (часопіс "Спадчына", № 3, 1993 г.)

Рагнеда прычынілася і да пашырэння хрысціянства на Полаччыне, якое афіцыйна было прынята Кіевам у 988 годзе. І хоць хрышчэнне ўсходнеславянскага народа праходзіла гвалтоўна, новая вера вымушана была прыстасоўвацца да язычніцкай (паганскай). Важным станоўчым вынікам гэтай падзеі стала ўвядзенне і пашырэнне пісьменства, а з ім — і развіццё асветы і культуры на Полаччыне.

Горад Ізяслаў быў уладаннем Рагнеды. Тут яна стала манашкай Анастасіяй, заснавала манастыр, які стаў важным асяродкам хрысціянства. Сын Рагнеды Ізяслаў жыў у Полацку, стаўшы полацкім князем. Ён прадоўжыў эстафету (пачатую сваім дзедам Рагвалодам) барацьбы за незалежнасць айчыны. Пра Ізяслава можна гаварыць і як пра першаасветніка на Полаччыне, які ўвёў тут пісьменства. Пацвярджэннем таго, што ў Полацку ў той час пісаліся граматы, з'яўляецца пячатка полацкага князя Ізяслава (памёр у 1001 г.), знойдзеная пры раскопках у Ноўгарадзе. На пячатцы па-грэцку напісана імя князя. Ізяслаў стаў першым з усходнеславянскіх князёў, названым у Ніканаўскім летапісе кніжнікам.

Школьнікам карысна будзе даведацца, што ўпершыню фанетычнае (літарнае) пісьмо з'явілася ў фінікійцаў (тэрыторыя цяперашняга Лівана), адкуль прыблізна ў IX ст. да н.э. было запазычана грэкамі. У розныя часы на аснове грэцкага алфавіту склаліся два алфавіты—лацінка і кірыліца. У старажытных славянаў быў яшчэ адзін шрыфт—глаголіца, які пераважна выкарыстоўваўся для тайнапісу. Пакуль дакладна невядома, які з гэтых алфавітаў склалі браты Кірыл і Мяфодзій.

Самым старажытным помнікам кірылічнага пісьма на тэрыторыі пляменнога саюза крывічоў лічыцца надпіс "гороухша" (магчыма, абазначае "гарчыца") на гліняной пасудзіне першай чвэрці X ст., знойдзенай у курганах пад Смаленскам.

Вучоныя мяркуюць, што пісьмо ў нашых продкаў існавала і да распаўсюджання кірыліцы. У канцы IX ст. балгарскі пісьменнік чарнарызец Храбр паведамляў пра славянаў да іх хрышчэння: "Прежде убо словене не имеху книг, но чрьтами и резами чьтеху и гадааху" (г. зн. славяне яшчэ не мелі кніг, але, карыстаючыся рыскамі і рэзамі, чыталі і гадалі). На тэрыторыі старажытных славян знойдзены помнікі невядомай пісьмовасці. Таямнічыя знакі засталіся на гліняной славянскай пасудзіне, на наканечніку дзіды, на 2 фрагментах керамікі. У Бабруйскім павеце каля ракі Пціч быў камень, на якім надпіс складаўся з літар "накшталт птушыных лапак". На месцы старажытнага беларускага горада Драгічына даследчыкі сабралі гандлевыя пячаткі X-XVI ст. На адным баку свінцовых пломбаў стаіць літара кірыліцы, а на адваротным—адзін з загадкавых знакаў. Пяць надпісаў знойдзены ў Вільні: на бяросце, на цаглінах, на камені. Ніводзін з надпісаў на гэтых знаходках яшчэ не прачытаны. Існуе гіпотэза, што тыя надпісы пакінулі продкі беларусаў (славяне або славізаваныя балты), значная частка якіх на Віленшчыне заставалася паганцамі і магла карыстацца не кірыліцай, а сваёй дахрысціянскай сістэмай пісьма.

Школы кніжнага навучання ў старажытнасці існавалі пры манастырах і рыхтавалі адукаваных людзей для кіравання дзяржавай. Такія школы дзейнічалі ў Кіеве, Ноўгарадзе, Полацку, Чарнігаве, Растове, Тураве, Пскове, Мураме. У Валагодска-Пермскім летапісе чытаем: "Князь великий Володимер собрав детей 300 вдал учити грамоте". У 1037 годзе Яраслаў адкрыў школу пры Сафійскім саборы ў Кіеве, а для стварэння навучальнай базы "собра писце многы и перекладаше от грек словенское письмо и исписаше книгы многы". (Полное собрание русских летописей, т.1, с. 152).

Сімвалам незалежнасці беларускіх зямель, галоўным будынкам горада, цэнтрам духоўнасці і культуры стаў Полацкі храм Сафіі-Мудрасці Божай. Ён быў пабудаваны знакамітым полацкім князем Усяславам Чарадзеем каля 1050—1055 гг. Тут прымалі паслоў, тут абвяшчаліся вайна і мір, тут захоўваліся княжацкая казна і бібліятэка. З гэтым саборам звязана і асветніцкая дзейнасць князёўны Прадславы-Еўфрасінні—унучкі Усяслава Чарадзея. У адной з келляў у каменнай вежы ("галубніцы") маладая князёўна-"манашка" займалася вельмі складанай на той час работай—перапісваннем кніг, па якіх потым вучыліся яе суайчыннікі. "Книги писати своими руками"—такая праца ацэньвалася як "подвижнейши подвиг". Мяркуецца, што Ефрасіння пісала летапіс і арыгінальныя творы. Асветніцкую дзейнасць вялікай кніжніцы так ацанілі яе сучаснікі: "Еуфросиниа—небопарный орел, попаривши от Запада до Востока, яко Луна солнечная, просветивши всю землю Полоцкую!".

Побач з Ефрасінняй Полацкай стаіць і імя вядомага старажытнага асветніка Кірылы Тураўскага. Тураўскім Златавустам назваў яго невядомы аўтар "жыція" пад назвай "Памяці святога нашага бацькі Кірылы, епіскапа Тураўскага", напісанага ў XII ст. Гады нараджэння і смерці Кірылы Тураўскага вызначаюцца прыблізна — ад 1130 да 1182 гг. Са скупых звестак "жыція" перад чытачамі паўстае надзвычай аскетычны манах, які, адгарадзіўшыся ад свету ў сваёй келлі, складаў малітвы. Такое жыццё захапляла суайчыннікаў. Па просьбе народа мітрапаліт Канстанцін зрабіў адукаванага манаха духоўным пастырам. Праз 8 стагоддзяў да нас дайшлі знакамітыя творы Кірылы Тураўскага: прыпавесць пра душу і цела (інакш — пра сляпога і кульгавага), аповесць пра беларызца і манаха (пра бясклапотнага цара і яго мудрага дарадцу), сказанне пра чын чарнарызца, 8 казанняў ("словаў") на тыдні і святы велікоднага цыкла, 21 малітва (па 3 на кожны дзень тыдня), 2 каноны (малебны на смерць княгіні Вольгі). Мяркуецца, што пяру вядомага ўсходнеславянскага аўтара XII ст. належыць таксама 11 "словаў" і 9 малітваў.

Кірыла Тураўскі валодаў на той час незвычайным літаратурным майстэрствам, выдатна ведаў тэорыю і практыку рыторыкі. Ён складаў надзвычай красамоўныя творы, арыентуючыся больш на эстэтычны, чым на дыдактычны эфект. Менавіта гэтым яго "словы" адрозніваліся ад твораў Іаана Златавуста, з якім аўтар "жыція" параўноўваў тураўскага епіскапа. Для ўсходнеславянскага народа, дзе філасофска-хрысціянская думка толькі нараджалася, яго літаратурная і асветніцкая дзейнасць мела выключнае значэнне і прынесла яму славу на вякі.

(Працяг на 4-й стар.).

ДУХОЎНАЯ ПОВЯЗЬ ЧАСОЎ

(Заканчэнне. Пачатак на 3-й стар.).

Трэба адзначыць, што навучанне грамаце ў старажытныя часы існавала не толькі сярод духавенства і княжацкай знаці, але ў рамесніцкім асяроддзі. Пры раскопках старажытных беларускіх гарадоў знойдзены розныя вырабы і бытавыя прылады XI—XII ст., на якіх ёсць надпісы. У Пінску адкапаны абломак пасудзіны XI ст. з надпісам "Ярапалчэ віно". На рэштцы амфары з Навагрудка надпіс "ОЛЬЬКСИ". Надпісы ўладальнікаў захаваліся на граматах з Ваўкавыска і абломку рога з Полацка, на шыферных праселцах з розных гарадоў. Гэтыя знаходкі—прамое сведчанне распаўсюджання пісьменства сярод гандлёва-рамесніцкага насельніцтва гарадоў.

Навучанне грамаце ў старажытныя часы пачыналася з вывучэння азбукі, якую славяне ў той час называлі "букваці". [illegible]

Ёсць падставы меркаваць, што існавала на ўсходнеславянскіх землях і вышэйшая асвета. Каб ствараць такія пісьмовыя помнікі як "Аповесць мінулых гадоў", "Слова аб палку Ігаравым", выдатныя архітэктурныя збудаванні, абаронныя вежы, неабходны былі глыбокія веды гісторыі, культуры і мастацтва антычнасці, трэба было мець шырокую навуковую дасведчанасць. Пра высокі ўзровень ведаў гавораць пісьмовыя помнікі, у якіх прыгадваюцца ўкладальнікі кніг, летапісцы, мастакі, скульптары, педагогі, медыкі, складальнікі законаў і іншыя высокаадукаваныя асобы.

Характарыстыка ніжэйшага і вышэйшага ўзроўняў тагачасных школ дадзена ў "Слове пра ўлюбёных настаўнікаў", якое было напісана ў канцы XIII ст. (Исследования и материалы по древнерусской литературе. М., 1971, с. 309). Школы дзяліліся на дзве ступені—падрыхтоўчую, дзе навучалі "сем свабодным навук", і вышэйшую, з вывучэннем гісторыі, багаслоўя, права і медыцыны. Як і ў Заходняй Еўропе, усходнеславянскія вышэйшыя школы не ведалі [illegible]

Як асноўны метад навучання, у вышэйшай школе выкарыстоўвалася чытанне педагогам кніг з тлумачэннем цяжкіх тэрмінаў, паняццяў, а то і цэлых урыўкаў. [illegible] ст. Кірылы Тураўскага, прысвечаныя выхаванню ў чалавека станоўчых якасцей. Кірыла Тураўскі лічыў, што настаўнік абавязкова павінен валодаць дарам красамоўства: "Не приемный же таковаго дара от бога, да молчит, да неизносит глагола праздна от сердца своего". (Памятники древнерусской церковно-учительской литературы. Вып. I, СПб., 1894, с.117). Словы і павучанні, запазычаныя з царкоўна-навучальнай літаратуры, сталі пачатковай формай лекцыйнай сістэмы навучання.

Папулярнымі ў школьным навучанні былі дыспуты, якія нават замянялі экзамены па філасофіі і багаслоўю. У "Жыцці Авраамія Смаленскага" пішацца, што з дапамогай дыспутаў "наши дети всех обратил есть к себе". (Житие преподобного Авраамия Смоленского и службы ему. СПб., 1912, с. 41).

Увесь матэрыял школьнікі завучвалі напамяць. Гэта правіла было абумоўлена патрабаваннямі царквы: хрысціянскія догмы выключалі сумненні адносна іх сапраўднасці. Уменне хутка і правільна завучваць тэксты было неабходна і ў практычным жыцці. Захаваліся летапісныя звесткі, калі паслоў выпраўлялі за мяжу не з граматамі, а з вывучанымі прамовамі. Пасол гаварыў ад асобы, якая накіравала яго, як быццам гэта асоба сама прысутнічае на прыёме. У вучняў фарміраваліся навыкі самастойнай працы. З розных тэкстаў кампілятыўным шляхам яны павінны былі складаць "слоўцы". Такія слоўцы мелі дзве часткі: у першую ўваходзілі выпіскі з царкоўных кніг, другая ж частка належала самім вучням.

Вялікае значэнне надавалася каліграфіі пісьма. Нярэдка вучням даводзілася займацца спісваннем навучальных тэкстаў для папаўнення школьных бібліятэк. Да афармлення такіх работ ставіліся вельмі патрабавальна.

Захаваны прааналізаваныя і абагульненыя даследчыкамі матэрыялы ўсходнеславянскага перыяду сведчаць пра высокі ўзровень духоўнага жыцця, пісьменнасці і культуры таго часу. Гэты перыяд меў вялікае значэнне ў далейшым развіцці ўсіх сфер культурнага жыцця беларускага, рускага і ўкраінскага народаў.

Гістарычнай неабходнасцю стала ў XIII стагоддзі аб'яднанне беларускіх зямель. Татара-манголы і нямецкія крыжакі імкнуліся захапіць тэрыторыю крывічоў, дрыгавічоў, радзімічаў. Адышлі на другі план ранейшыя спрэчкі, нязгоды паміж славянскімі плямёнамі і "паганай" Літвой. Склаўся своеасаблівы ваенна-палітычны саюз—Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае. Пад назвай Літоўскае мелася на ўвазе сучасная Беларусь, Рускае—Украіна, Жамойцкае—этнічная Літва. Гэта падзея мела прагрэсіўнае значэнне для аб'яднаных народаў у абароне іх нацыянальных інтарэсаў, паскарэнні сацыяльна-эканамічнага і культурнага развіцця, этнічнай кансалідацыі, міжнародным самасцвярджэнні. Сталіцай гэтай дзяржавы стаў Наваградак, яе заснавальнікамі былі князь Міндоўг і яго сын Войшалак. Летапісная Літва XII—XIII ст. знаходзілася ў Верхнім Панямонні, у прасторы паміж Менскам і Наваградкам, Маладзечнам і Слонімам. Яна ўрэзвалася ў землі Полаччыны, Турава-Пінскага і Навагародскага княства, якія сталі асноўнымі састаўнымі часткамі будучай Беларусі.

Літва была заваявана Наваградкам, але захавала сваю назву і нават пашырыла яе на іншыя тэрыторыі. Вялікае княства Літоўскае было шматэтнічнай дзяржавай, але ў ёй панавалі беларуская культура і мова, таму найперш яна была беларускай. (Падрабязна аб гісторыі ўтварэння Вялікага княства Літоўскага можна даведацца, прачытаўшы кнігу Міколы Ермаловіча "Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяд. Мн., 1990 г.).

На працягу амаль чатырох стагоддзяў (з XIV і да сярэдзіны XVII) беларуская мова была адзінай афіцыйнай на ўсёй тэрыторыі ВКЛ. На ёй пісаліся дзяржаўныя акты і статуты, княжацкія граматы, судовыя пастановы. Беларуская мова вывучалася як першая ў школах, ёй карысталіся ў паўсядзённым жыцці. Пісалі свае рэлігійныя кнігі арабскім шрыфтам па-беларуску татары, якія жылі на Беларусі. Размаўлялі па-беларуску яўрэі і цыгане.

Пра вялікую колькасць літаратуры на беларускай мове, што мелася ў той час на Беларусі, пісаў у сваёй выдатнай паэме "Песня пра зубра" Мікола Гусоўскі:

"Шмат я чаго прачытаў аб мінуўшчыне
ў кнігах славянскіх,
Мову прачытаных кніг літары
гракаў нясуць.
Знакі чужых народ запазычыў
для ўласнай карысці,
З імі затым стасаваў бацькавай мовы лад".

(Пераклад з латыні Уладзіміра Шатона. Паэма надрукавана ў часопісе "Спадчына", 1991, № 2.)

[illegible]

У пісьмовых помніках таго часу вельмі мала звестак пра пастаноўку адукацыі на Беларусі. З [illegible] "школьная адукацыя складала адзін з важных абавязкаў пастыра царквы" (Митрополит Макарий. История русской церкви, т. V, кн. II. СПб, 1866, с. 126). Школы звычайна дзейнічалі пры манастырах і царквах, ствараліся школы пры княжацкіх дварах. [illegible] сведчаць пра шырокае распаўсюджанне пісьменнасці і асветы на тэрыторыі Беларусі.

[illegible]

З праваслаўных і каталіцкіх школ выходзілі не толькі служыцелі царквы, але і настаўнікі для школ, адукаваныя людзі для дзяржаўных устаноў. Многія маладыя людзі з багатых сем'яў выязджалі для працягу адукацыі ў Кракаўскі, Пражскі, Балонскі і Падуанскі ўніверсітэты. Па падліках С. Александровіча ў XV ст., з 1433 па 1500 г., у Кракаўскім універсітэце з Беларусі навучалася 120 чалавек, 56 з іх атрымалі ступень бакалаўра, у першай палове XVI ст.—127 чалавек. У другой палове XVI ст. у Кракаўскім універсітэце навучалася толькі 39 чалавек. Беларусы вучыліся таксама ў Балонні, Вітэнбергу, Лейпцыгу, Франкфурце, Кралеўцы.

З тагачаснай сістэмай адукацыі быў добра знаёмы беларускі асветнік-гуманіст і пачынальнік усходнеславянскага друку Францішак Скарына. Ён атрымаў вучоныя ступені доктара свабодных навук і медыцыны ў заходнееўрапейскіх універсітэтах. Усе свае друкаваныя выданні—23 кнігі, выдадзеныя ў 1517—1519 гг. у Празе пад агульнай назвай "Біблія руска...", напісаны на беларускай мове, ён прысвяціў галоўнай мэце: "научению простых людзей рускаго языка". У прадмовах да кніг Францішак Скарына шырока прапагандаваў карысць адукацыі, неабходнасць пашырэння ведаў сярод насельніцтва, "понеже не толико докторове а люди вченыя в них разумеють, но всякий человек простый и посполитый, чтучи их или слухаючи, может поразумети". (Францыск Скарына. Прадмовы і пасляслоўі. Мінск, 1969, с. 60). Свае кнігі асветнік разглядаў як асноўныя дапаможнікі па сямі свабодных навуках. У прадмове да ўсёй біблії асветнік даў рэкамендацыі, па якіх кнігах вывучаць граматыку, логіку, рыторыку, музыку, арыфметыку, геаметрыю і астраномію. Спецыяльна адукацыйнае значэнне мела першае яго выданне—"Псалтирь" (1517). Беларускі першадрукар разглядаў гэту кнігу як асноўны вучэбны дапаможнік: "детем малым початок всякое доброе науки, дорослым поможенне в науце, мужем моцное утверьженне". Для того, каб кніга была зразумелай для простых людзей "положил есми на боцех некоторыи слова" на беларускай мове. Характэрная асаблівасць кніг Скарыны—вялікая колькасць па-мастацку выкананых арыгінальных гравюр. Іх размяшчэнне ў кнігах аўтар тлумачыць наступным чынам: "А то для таго, абы братия моя Русь, люди посполитые, чтучи могли лепей разумети". Паклапаціўся Скарына і пра знешні выгляд кніг: папера, шрыфт, малюнкі, застаўкі, скураны пераплет— усё зроблена па-майстэрску, з вялікім густам. Каб наблізіць кнігу да людзей простых, большасць выданняў была надрукавана "малымі кніжкамі", чацвертай часткай аркуша. Адукацыйныя задачы Скарына ставіў і перад "Малой падарожнай кніжыцай" (1522 г. Вільня). У пятай частцы гэтай кнігі ён змяшчае каляндар, спрабуючы распаўсюдзіць некаторыя навуковыя звесткі. Сваімі выданнямі Скарына імкнуўся абудзіць ў суайчыннікаў любоў да Радзімы, культуры, роднай мовы. Шырока вядома яго выказванне ў прадмове да кнігі "Юдзіф", дзе аўтар дае ўзнёслую форму патрыятызму як універсальнай прыроджанай якасці ўсяго разумнага і жывога: "Понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведають гнезда своя; рыбы плавающие по морях и реках, чуют виры своя; пчелы и тым подобная боронят ульев своих,—тако ж и люди, игде зродилися и ускормлены суть по бозе, к тому месту великую ласку имають".

Дзейнасць Скарыны аказала вялікі ўплыў на развіццё асветы і кнігадрукавання на Беларусі. Асветніцкія гуманістычныя тэндэнцыі прадоўжылі пазнейшыя выдаўцы кніг на Беларусі: Сымон Будны (1530-1593), які ў 1562 г. з Л. Крышкоўскім і М. Кавячынскім заснаваў ў Нясвіжы друкарню і выдаў на беларускай мове "Катэхізіс", "Пра апраўданне грэшнага чалавека перад богам" і іншыя творы; Васіль Цяпінскі (1540-1604), які ў родавым маёнтку Цяпіна каля Лепеля ў сваёй друкарні выдаў на беларускай мове "Евангелле" з прадмовай, патрабуючы пашырэння адукацыі народа, адкрыцця школ на роднай мове; выдатны дзеяч асветы, беларускі педагог Лаўрэнцій Зізаній (дакладная дата нараджэння невядома—памер каля 1634 г.). Ён склаў і надрукаваў першы на Беларусі буквар з малюнкамі ў тэксце і беларускім слоўнікам, што дапамагалі разуменню стараславянскай мовы (Вільня, 1596 г.), а таксама склаў і надрукаваў падручнік "Грамматіка словенска..." (Вільня, 1596) па стараславянскай мове. Першая "Кграматыка словеньска языка" была надрукавана ў 1586 г. у Вільні па просьбе жыхароў для навучання ў праваслаўнай брацкай школе. Першы падручнік па беларускай мове пад назвай "Граматыка словенская" напісаў на лацінскай мове студэнт парыжскага універсітэта Іван Ужэвіч. На жаль, гэты падручнік, відаць, не быў надрукаваны. Два неідэнтычныя рукапісы, датаваныя 1643 і 1645 г.г. захоўваюцца ў Францыі, адпаведна ў Нацыянальнай бібліятэцы горада Парыжа і гарадской бібліятэцы г. Араса на Поўначы Францыі.

Беларускі і ўкраінскі грамадска-палітычны дзеяч, пісьменнік-палеміст, педагог Мялецій Смятрыцкі (1572-1630), аўтар падручніка па стараславянскай мове "Грамматики словенские правильная синтагма" (Вільня, 1618). Знакаміты беларускі і рускі грамадскі і царкоўны дзеяч, педагог, пісьменнік і публіцыст Сімяон Полацкі (1629-1680). Ён арганізаваў друкарню ў Маскве і надрукаваў некалькі сваіх кніг ("Буквар", "Часасловец"). Сімяон Полацкі пісаў на беларускай, польскай, стараславянскай мовах. У сваіх творах ён апявяў беларускія землі, сцвярджаў, што ўсё зло ў грамадстве ад неадукаванасці, невуцтва, арыентаваўся на "абміршчэнне" адукацыі і асветы, лічыў, што пашырэнне асветы выратуе грамадства ад усіх заган, усталюе поўную гармонію і мір.

Святлана ЯЗЭРСКАЯ,
навуковы супрацоўнік Нацыянальнага інстытута адукацыі.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

НАВАГОДНІ ВАЛЬС ДЛЯ НАСТАЎНІКАЎ

Пачынаецца наш Новы год
Не сняжынкай, а жоўтым лістом.
Абарваўшы фантазіі летняй узлёт,
Ляжа ён на настаўніцкі стол.

Больш такога не ўбачыш нідзе:
Заліваецца першы званок,
Навагодняй паштоўкай у скрынку ўпадзе
Такі самы кляновы лісток.

Як далёка яшчэ да зімы!
Халадоў не настала пара.
Новы год сустракаем у верасні мы,
Як калісьці, яшчэ да Пятра.

Што там будзе — убачым далей,
А за год, што мінуў на зямлі,
Мы — шкада хоць — зрабіліся крыху сталей,
Ну а вучні — яны падраслі.

Каляндар не патрэбна мяняць,
Бо зімовая ноч неяк раз
На гадзінніках возьмецца стрэлкі злучаць,
Каля ёлак збіраючы нас.

Дзе падзеліся тыя лісты?
Наступілі даўно маразы...
Ды нічога не зробіш, бо лёс наш такі:
Новы год сустракаць два разы.

Гэта вельмі цудоўна, што лёс наш такі —
Новы год сустракаць два разы.

Вольга КАСПЯРОВІЧ,
настаўніца роднай мовы і літаратуры школы № 167 Мінска.

ВАЗЬМІЦЕ НА ЗАМЕТКУ

СВЯТА РОДНАГА СЛОВА

"Маленькі чалавек — не глячок, які трэба нечым напоўніць, а паходня, якую варта запаліць". Такі, трохі перафразаваны, крылаты выраз згадваецца з нагоды Дня беларускага пісьменства і друку. Бо што ж, як не распальванне паходні народнага друку, ёсць самаахвярная праца Еўфрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Францішка Скарыны ды іх шматлікіх паслядоўнікаў! Яны неслі Агонь веры і ведаў у чароўных чарах — сваіх сэрцах. Вера і веды напаўняюць высокім сэнсам быццё чалавека, асвятляюць яго жыццёвы шлях. Адыміце веру, забярыце веды—і чалавецтва пераўтворыцца ў вялікі статак дзікуноў...

Нам ёсць чым ганарыцца, гледзячы ў глыбіні стагоддзяў. Святло сэрцаў нашых вялікіх продкаў асвятляе шляхі ў будучыню. Памкнёнасцю ў заўтра жылі яны, і мы ўжо сёння павінны дбаць пра дзень заўтрашні. Але ж якім агнём, ад якога Зніча запалім сёння свае паходні?

Ад Слова Роднага

Пісьменства і друк жывыя Словам Родным, і Дзень беларускага пісьменства і друку па праву можна назваць Святам Роднага Слова. З Родным Словам пусціў нас Бог у свет, і мы павінны ўзбагаціцца ад гэтага скарбу, а нават і сам скарб узбагаціць — сваім служэннем Роднаму Слову. У Слове Родным выяўляецца дух народа, яго адметнасць і краса. Друкаванае слова магутнае тым, што яно — Слова, а Слова высокае сваёй далучанасцю да Духа Ісціны, да Бога.

Запалім у сэрцах сваіх, быццам зорачкі, надзею, што Роднае Слова—тонкая ніцінка, якая звязвае нас з Небам — не перарвецца, не зблытаецца ў цернях зямных шляхоў. Для народа больш каштоўнае, чым нафта і валюта, чым метал і нават хлеб — Роднае Слова. З хлебам можна быць рабамі, і толькі з Родным Словам станем гаспадарамі на сваёй зямлі. Народ вялікі, калі праз Роднае Слова, праз надзею і веру далучаны да Неба. Народ вымірае, калі страчвае Роднае Слова, бо разам з ім страчваецца і надзея, і вера.

"ЗОРКІ НАДЗЕІ" — Усебеларускі духоўны рух, распачаты па ініцыятыве часопіса "Роднае слова" і Беларускага Фонду Рэрыхаў у 1991 годзе. Тады святкавалася 100-годдзе з дня нараджэння "зорнага паэта" Максіма Багдановіча. Ідэя руху — запаліць у сэрцах дзяцей і дарослых агонь Веры і Надзеі на Адраджэнне роднага Краю, Роднага Слова. Сама "Зорка надзеі" робіцца са шчыльнай паперы, на плоскасцях куба выразаюцца "беларускія зоркі" (гл. схему).

Да Свята Роднага Слова мы прапануем вучням і настаўнікам зрабіць "Зоркі надзеі", прысвечаныя беларускім асветнікам і першадрукарам, кніжнікам. Для гэтага на плоскасцях змясціце свае малюнкі, вершы, рукатворы (вышыванне, мазаіка з саломкі, выцінанка і інш.), якія будуць апавядаць пра слаўныя старонкі гісторыі беларускай культуры. Кампазіцыі — самыя розныя, на што толькі хопіць фантазіі і таленту. А ўнутры, на падстаўцы, запаліце свечку ці пастаўце лампадку. Калі абажур, падстаўка і свечка добра змацаваны паміж сабою, то "Зорку надзеі" можна перадаваць з рук у рукі на ўроку, на школьнай вечарыне (скажам, ад чытальніка да чытальніка) ці іншым мерапрыемстве і пры гэтым у думках жадаць шчасця роднаму Краю, бязмоўна прамаўляць малітву за Роднае Слова. Можна ў школе правесці конкурс на лепшую "Зорку надзеі".

Хай асвятляюць нашы сэрцы "Зоркі надзеі"!

Іван ЖДАНОВІЧ,
супрацоўнік рэдакцыі часопіса "Роднае Слова".

Больш падрабязна пра ідэю Усебеларускага духоўнага руху і пра тое, як зрабіць саму "Зорку надзеі" — чытайце ў часопісе "Роднае слова" (Беларуская мова і літаратура ў школе) 1991, № 5, с. 7; 1992, № 4, с. 52—53!, у газеце "Чырвоная змена" (1—7 ліпеня 1991 г.).

СТАРОНКІ НОВЫХ ПАДРУЧНІКАЎ

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ

(Заканчэнне. Пачатак на 3-й стар.).

Сутнасць гэтай павучаючай гісторыі выражана крылатай фразай : "Historia est magistra vitae" (гісторыя — настаўніца жыцця).

У сярэдневяковай Еўропе пытанне аб сэнсе гісторыі разглядалася праз прызму рэлігіі. Хрысціянскаму свету, у адрозненне ад антычнага, было характэрна ўяўленне аб унутраным адзінстве чалавечага роду. Лічылася, што прадбачанне і воля Бога кіруюць усім ходам гістарычнага развіцця толькі па яму вядомых і зразумелых законах. Славутым прапаведнікам такога погляду на гісторыю быў рэлігійны філосаф Аўгусцін Блажэнны, які жыў у IV — V ст. да н.э. Гісторыя, паводле Аўгусціна, — гэта планамернае развіццё боскага адзінства. Людзі ўсяго толькі простыя выканаўцы боскай задумы (плана). Іх розум і воля не здольныя змяніць ход гісторыі. "Як у семені нябачна змяшчаецца ўсё, што павінна з цягам часу вырасці ў дрэва, так належыць думаць і адносна самога сябе", — пісаў ён.

Змест гісторыі і гістарычны прагрэс Аўгусцін Блажэнны бачыў у паступовым прасоўванні чалавецтва да царства божага, у якім праведных чакае вялікая гармонія і бяссмерце. Царства Божае проціпастаўляецца "граду зямному", поўнаму нізкіх людскіх жаданняў і заган. Вучэнне Аўгусціна Блажэннага зрабіла вялікі ўплыў на ўсю сярэдневяковую гістарычную навуку.

У барацьбе з рэлігійнымі ўяўленнямі аб гісторыі ў Новы час складваліся вучэнні, якія ацэньвалі гістарычныя падзеі па таму, наколькі яны адпавядалі інтарэсам і дабрабыту людзей. Большасць вучоных XIX — XX ст., незалежна ад ідэалагічнай і палітычнай арыентацыі, лічаць, што людзі самі ствараюць сваю гісторыю, падпарадкоўваючыся пэўным аб'ектыўным умовам і законам.

Паняцце "цывілізацыя". Гісторыя як навука мае свае кола паняццяў, з дапамогай якіх даецца апісанне гістарычнага працэсу. Адным з важнейшых з'яўляецца паняцце "цывілізацыя". Упершыню гэты тэрмін паявіўся ў французскай літаратуры ў другой палове XVIII ст. для абазначэння грамадства, заснаванага на пачатках розуму і справядлівасці. Такое грамадства супрацьпастаўлялася "прыроднаму", гэта значыць неразвітому, або "варварскаму".

Паступова тэрмін "цывілізацыя" стаў ужывацца ў некалькіх значэннях. Напрыклад, зямная цывілізацыя (у адрозненне ад гіпатэтычных пазаземных цывілізацый), цывілізацыя як пэўная стадыя ў развіцці культуры чалавецтва або агульнасусветная цывілізацыя, якая складваецца. Аднак у сучаснай гістарычнай літаратуры часцей за ўсё сустракаецца паняцце "лакальная цывілізацыя". Па вызначэнню многіх вучоных, яна ўяўляе культурна-гістарычную супольнасць, якая характарызуецца адносным адзінствам духоўнага, грамадска-палітычнага і гаспадарчага жыцця.

Да нядаўняга часу паняцце "цывілізацыя" практычна атаясамлівалася з паняццем "культура". У выніку ўзнікла блытаніна, таму што гэтыя паняцці ў сапраўднасці не супадаюць. Культура ўзнікла раней за цывілізацыю. У шырокім сэнсе культура — гэта ўсё, што знаходзіцца па-за прыродай, гэта значыць усё тое, што створана ў выніку духоўнай і матэрыяльнай дзейнасці чалавека. Тэрмін "культура" прымянімы да самых ранніх этапаў чалавечага існавання. Першабытныя людзі карысталіся не толькі тым, што давала прырода, але і пладамі сваёй уласнай працы. Аб цывілізацыі можна гаварыць толькі тады, калі чалавек стаў пераходзіць ад збіральніцкай гаспадаркі да выбраляючай, ад родаплемяннай арганізацыі грамадства да дзяржавы.

Усяго вучоныя налічваюць больш за 20 цывілізацый. Яны вельмі разнастайныя і адрозніваюцца адна ад адной сацыяльнай і эканамічнай структурай грамадства, формай кіравання, традыцыямі і звычаямі, спосабам жыцця, культурай. Важную ролю ў фарміраванні цывілізацыі адыграла рэлігія. Немагчыма, напрыклад, уявіць арабскую цывілізацыю без ісламу, а еўрапейскую — без хрысціянства.

Як правіла, цывілізацыі ахопліваюць вялікія культурныя рэгіёны з некалькімі і нават многімі дзяржавамі. Старажытная месапатамская цывілізацыя ўключала ў сябе некалькі дзесяткаў вялікіх дзяржаў. Яны варагавалі паміж сабой, але мелі ў той жа час шэраг агульных рыс: пісьменнасць, мову, культуру. Усё гэта дазваляе гаварыць аб прыналежнасці гэтых дзяржаў да адзінай цывілізацыі. Часам цывілізацыя і дзяржава могуць супадаць, як гэта было ў Старажытным Егіпце або Кітаі.

На працягу многіх стагоддзяў з пачаткам Новага часу значна паскорыўся працэс іх збліжэння і паступовага фарміравання адзінай сусветнай цывілізацыі.

7 КЛАС

§ 1. ВЯЛІКІЯ ГЕАГРАФІЧНЫЯ АДКРЫЦЦІ

Перадумовы геаграфічных адкрыццяў. У XV — XVI ст. Еўропа стала на шлях хуткага эканамічнага развіцця. Павялічвалася вытворчасць тавараў, пашыраўся гандаль. Усё больш узрастала роля грошай як сродку абмену. Манеты чаканіліся з каштоўных металаў — золата і серабра, якія ўвозіліся ў Еўропу з краін Усходу. Аднак гандаль з Індыяй, Кітаем і іншымі ўсходнімі краінамі знаходзіўся пад кантролем арабаў, а затым туркаў-асманаў. Еўрапейскім купцам даводзілася многа пераплачваць за золата і іншыя ўсходнія тавары. Таму яны былі вельмі зацікаўлены ва ўстанаўленні прамых кантактаў з краінамі Усходу марскім шляхам.

Але аднаго жадання было недастаткова. Для далёкіх марскіх плаванняў неабходны былі пэўныя ўмовы і адпаведныя сродкі. К канцу XV ст. яны існавалі ўжо ў поўнай меры. Еўрапейцы дасягнулі прыкметных поспехаў у развіцці геаграфічных ведаў, тэхнікі і караблебудавання. Былі складзены дакладныя карты заходнеафрыканскага ўзбярэжжа. У 1492 г. паявіўся першы глобус з 1100 геаграфічнымі назвамі. Прымяненне компаса, вядомага ў кітайцаў з X ст., астралябіі, вынайдзенай арабамі, і картаў, без якіх немагчыма адкрыццё новых зямель, дазваляла мараплаўцам далёка адыходзіць ад берага без рызыкі заблудзіцца.

Паяўленне новага судна — каравелы — зрабіла пераварот у караблебудаванні. Каравела была задумана для далёкіх падарожжаў. Ёю было зручна кіраваць, і яна магла плыць супраць ветру. Усё гэта рабіла марскія плаванні больш хуткімі і бяспечнымі. Пазней паявіліся нефы і галеёны, прыстасаваныя да плавання па акіянах і перавозкі вялікай колькасці грузаў і людзей. Нярэшце, вынаходства агнястрэльнай зброі — мушкетаў і пушак — надавала еўрапейцам храбрасці і забяспечвала ім ваенную перавагу.

Адкрыццё марскога шляху ў Індыю. Важную ролю ў геаграфічных адкрыццях адыграла маленькая Партугалія. Тут шмат чулі аб золаце і багаццях Трапічнай Афрыкі. У XV ст. партугальцы павольна прасоўваліся ўздоўж заходняга ўзбярэжжа Афрыканскага кантынента. Свае тавары (яркія тканіны, шкляныя пацеркі, медны дрот) яны абменьвалі на золата і слановую косць. Адначасова заняліся разбойніцкім промыслам: з 1452 г. сталі вывозіць афрыканскіх рабоў і прадаваць іх у Лісабоне па высокіх цэнах.

У 1488 г. Барталамеу Дыяш агібае самы паўднёвы пункт Афрыкі — мыс Добрай Надзеі, даказаўшы такім чынам, што воды Атлантычнага і Індыйскага акіянаў змыкаюцца. Далей на ўсход ён пабаяўся ісці. Але ўжо праз дзесяць гадоў яго суайчынніку Васка да Гама ўдалося з дапамогай арабскага лоцмана прыплыць у Калькуту. Так быў адкрыты марскі шлях у Індыю праз Афрыку. Васка да Гама стаў першым еўрапейцам, які прыбыў у гэту краіну на караблі. У Лісабон ён вярнуўся з вострымі прыправамі і прадаў іх так выгадна, што ў шэсць разоў акупіў расходы, звязаныя з дарогай экспедыцыяй.

Вострыя прыправы ў Еўропе цаніліся на вагу золата. Яны выкарыстоўваліся не толькі ў якасці прыправы, але і пры вырабе піва і він, былі адзнакай багацця і знатнага паходжання. Доўгі час іх дастаўлялі ў Еўропу праз пасрэднікаў з Малукскіх астравоў, якія называліся тады Астравамі вострых прыпраў. У XVI ст. партугальцы ўстанавілі над гэтымі астравамі кантроль і такім чынам узялі ў свае рукі гандаль выгадным таварам.

Хрыстафор Калумб і адкрыццё Амерыкі. У адрозненне ад партугальцаў, іспанцы, выказаўшы меркаванне, што Зямля круглая, вырашылі дабрацца да Індыі і астравоў вострых прыпраў, плывучы ў заходнім напрамку. У 1492 г. генуэзец Хрыстафор Калумб, які знаходзіўся на службе іспанскага караля, прадпрыняў смелае і рызыкоўнае падарожжа праз Атлантычны акіян. У яго былі тры маленькія каравелы і 88 матросаў. Адплываў ён з цвёрдай упэўненасцю ў поспех задуманай справы. Два з паловай месяца мараплаўцы баразнілі прастору акіяна, перш чым убачылі сушу. Гэта быў адзін з Багамскіх астравоў.

Калумб прадпрыняў яшчэ тры такія падарожжы, адкрываючы адзін за адным астравы, размешчаныя паміж Паўночнай і Паўднёвай Амерыкай. Ён нават увайшоў у вусце ракі Арынока. Калумб думаў, што адкрыў Індыю. На самай справе ён адкрыў новы кантынент. Вынікі гэтай цудоўнай памылкі захаваліся да гэтага часу. Астравы, адкрытыя Калумбам, называюцца Вест-Індскімі, а мясцовае насельніцтва ўсяго кантынента—індзейцамі.

У іспанскіх экспедыцыях да берагоў Паўднёвай Амерыкі ўдзельнічаў фларэнтыец Амерыга Веспучы. Ён палічыў, што адкрытыя Калумбам землі—новая частка свету. У 1507 г. адзін нямецкі картограф упершыню назваў гэтыя землі Амерыкай. Доўгі час еўрапейцы называлі Амерыканскі кантынент Новым Светам. Пазней ва ўжытак увайшло больш прывычнае для нас слова—Амерыка.

Вялікае падарожжа вакол свету. Сярод іспанскіх мараплаўцаў быў партугалец па імені Фернан Магелан. Ён таксама хацеў дабрацца да Індыі заходнім шляхам праз Амерыку, здагадваючыся, што адкрытая Калумбам зямля не была Азіяй.

У 1519 г. Магелан пачаў сваё вялікае падарожжа, якое доўжылася тры гады. У мора выйшлі пяць караблёў і 270 чалавек каманды. Экспедыцыя перасекла Атлантыку і працягвала свой шлях на поўдзень, пакуль не дасягнула самага паўднёвага пункта Амерыканскага кантынента. К гэтаму часу Магелан страціў два караблі: адзін пацярпеў караблекрушэнне, другі дэзерціраваў. Астатнія караблі прайшлі праз вузкі (Магеланаў) праліў паміж вострававам Вогненная Зямля і мацерыком і выйшлі ў адкрыты акіян на другім баку Амерыканскага кантынента. У час падарожжа акіян быў надзвычай спакойны, і Магелан назваў яго Ціхім. Мараплаўцы ішлі ў паўночна-заходнім напрамку. Наперадзе ў іх была самая цяжкая і небяспечная частка шляху. Сто восем дзён яны знаходзіліся ў бяскрайняй воднай пустыні з мізэрнымі запасамі вады і ежы. Ужо даўно былі з'едзены свежыя прадукты. Матросы харчаваліся валовымі шкурамі, вымачанымі ў марской вадзе, драўняным пілавіннем і пацукамі, пілі жаўтаватую гнілую ваду.

Нарэшце экспедыцыя дасягнула Філіпінскіх астравоў, жыхары якіх сустрэлі падарожнікаў дружалюбна. Але іспанцы вялі сябе ганарыста і зняважліва. У адной з сутычак з мясцовымі жыхарамі Магелан і многія члены яго каманды былі забіты. Пасля гэтага пачалося такое ж цяжкае падарожжа дамоў. У Іспанію, праплыўшы праз Індыйскі акіян і абагнуўшы Афрыку, вярнуўся толькі адзін карабель, маючы на борце 18 чалавек. Гэта адбылося ў 1522 г. Першы карабель, які здзейсніў кругасветнае падарожжа, насіў прыгожую назву "Вікторыя".

Пакарэнне Амерыкі. У той час як Магелан знаходзіўся ў кругасветным падарожжы, іспанцы заняліся пакарэннем Паўднёвай Амерыкі. У 1519 г. на мексіканскім узбярэжжы высадзіўся атрад канкістадораў (заваёўнікаў), усяго 600 чалавек, на чале з Картэсам. Гэта былі храбрыя, але вельмі жорсткія і вераломныя салдаты. У іх былі мушкеты, невялікія пушкі, а таксама коні, якія наводзілі страх на мясцовае індзейскае насельніцтва.

На тэрыторыі Мексікі існавала магутная імперыя ацтэкаў. Але яна не змагла аказаць сур'ёзнага супраціўлення. Упершыню ўбачыўшы людзей з белым колерам скуры, індзейцы палічылі іх за сыноў бога Сонца. Акрамя таго, Картэсу ўдалося прыцягнуць на свой бок варожыя ацтэкам індзейскія плямёны. У выніку была заваявана велізарная тэрыторыя, амаль роўная Іспаніі. З гэтага часу Іспанія становіцца каланіяльнай імперыяй.

У 1533 г. Пісаро з 200 салдатамі заваяваў імперыю інкаў у Перу. Культура гэтага народа была разбурана. Пісаро заснаваў новы горад Ліму — сучасную сталіцу Перу. У рукі заваёўнікаў папалі незлічоныя скарбы інкаў і ацтэкаў. Золата і серабро патокам ішло ў Іспанію, дзякуючы чаму гэта краіна ператварылася ў самую магутную еўрапейскую дзяржаву.

Партугалія заваявала тэрыторыю сучаснай Бразіліі і таксама стала каланіяльнай імперыяй. Каланізацыя (засяленне) і пакарэнне Паўночнай Амерыкі пачаліся ў XVII ст. і ажыццяўляліся Англіяй, Галандыяй і Францыяй.

Вынікі Вялікіх геаграфічных адкрыццяў шырокія і разнастайныя. Сусветная сустрэча народаў суправаджалася войнамі і разбоем. Геаграфічныя адкрыцці паклалі пачатак еўрапейскай экспансіі і прывялі да стварэння каланіяльных імперый і ганебнага гандлю рабамі. Калоніі сталі крыніцай багацця і палітычнай магутнасці еўрапейскіх дзяржаў. За валоданне імі ішлі бесперапынныя войны.

У той жа час Вялікія геаграфічныя адкрыцці — адна з самых яркіх і значных з'яў чалавечай гісторыі. Сутыкненне з Еўропай не прывяло да знішчэння народаў калоній. Пачаўся цяжкі дыялог і паступовы ўзаемаабмен дасягненнямі духоўнай і матэрыяльнай культуры. Хрысціянскія місіянеры, каланісты (пасяленцы), купцы садзейнічалі распаўсюджанню еўрапейскіх ведаў. Японцы даведаліся аб ідэях Каперніка і Галілея з кітайскіх кніг, выдадзеных у Пекіне езуітамі-місіянерамі. Веды жыхароў Азіі і Амерыкі аб раслінах былі выкарыстаны еўрапейскімі вучонымі ў галіне медыцыны.

Паміж кантынентамі пачаў ажыццяўляцца абмен раслінамі і жывёламі. У Еўропе паспяхова ўкараняліся вывезеныя з Амерыкі кукуруза, бульба, памідоры, боб, гарбузы, кабачкі. Гэта дазволіла змагацца з голадам, што садзейнічала павелічэнню колькасці еўрапейскага насельніцтва. Індзейцы мая пазнаёмілі партугальцаў і іспанцаў з выдатнымі ўласцівасцямі шакаладнага дрэва. Імпартныя прадукты — кава, какава, ваніль, чай, вострыя прыправы — рабілі значна больш разнастайнымі харчаванне ў Еўропе. У сваю чаргу еўрапейцы зрабілі вялікі ўплыў на амерыканскую эканоміку. Былі завезены коні, авечкі, буйная рагатая жывёла, збожжавыя, вінаград, аліўкавыя дрэвы, цукровы трыснёг, кава, рыс. У Афрыцы еўрапейцы садзейнічалі вырошчванню пшаніцы, фасолі, салодкага батату, а ў Кітаі — арахісу і кукурузы.

1. Назавіце перадумовы Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. 2. Як быў адкрыты марскі шлях у Індыю? 3. Калі і кім адкрыта Амерыка? 4. Апішыце першае кругасветнае падарожжа. 5. Калі і як была заваявана Амерыка? 6. Якія вынікі Вялікіх геаграфічных адкрыццяў?

Галоўны рэдактар Алег КУЛІЦКІ.

ЗАСНАВАЛЬНІК — МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выдавецтва "Полымя" (220004, Мінск, праспект Машэрава, 11).

НАШ АДРАС:
220034, МІНСК, ВУЛІЦА ЗАХАРАВА, 42.
Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 36-91-42; першага намесніка галоўнага рэдактара — 36-40-63; намесніка рэдактара-адказнага сакратара — 36-53-22; аддзелаў: праблем выхавання — 36-43-62, 36-41-55; школ — 36-90-63; органаў кіравання — 36-43-71; сацыяльных праблем; ВНУ і тэхнікумаў — 36-41-55; прафтэхадукацыі; пісьмаў і навін; культуры — 36-44-25

Аўтары допісаў у рэдакцыю паведамляюць сваё прозвішча, поўнасцю імя і імя па-бацьку, зваротны адрас, нясуць адказнасць за дакладнасць фактаў і іншай інфармацыі.

Пісьмы, рукапісы, фотаздымкі і малюнкі не рэцэнзуюцца і не вяртаюцца.

Меркаванне аўтараў публікацый не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання рэдакцыі.

Адказны дзяжурны Іван СОТНІКАЎ.

Друкарня выдавецтва "Беларускі Дом друку."
220041, Мінск, праспект Ф. Скарыны,79.
Аб'ём — два друкаваныя аркушы. Спосаб друку — афсетны.Фармат А2. Індэкс 63867.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 Замова №70
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 19 11 12
Падпісана да друку 30.8.94 г. у 18.10
Наклад 40.680 пасобнікаў.